

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА БІБЛІОТЕКА
СЛУЖБА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ (СІАЗ)

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 2 (105) 2023**

(01 лютого -28 лютого)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2023

Київ 2023

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ.....3

СУСПІЛЬНА ДУМКА

Р. Сидорович, Юридична Газета: Судовий активізм. Що це за явище: благо чи загроза? 4

К. Риженко, Главком: Антикорупційний суд: перша сотня вироків. Коли чекати «великої риби»?9

Т. Огнев'юк, Дзеркало тижня: Непризначені судді Окружного адміністративного суду міста Києва: покарання без вини, або Чому держава не може ігнорувати обов'язок належного врядування 11

Л. Акуленко, С. Дяченко, Дзеркало тижня: Як Україні швидше вступити до ЄС: кілька речей, про які потрібно знати 13

Г. Могильний, Дзеркало тижня: Як законопроекти №8178-1 і 8225 перетворюють державу на «царя Мідаса»..... 16

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ20

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Князєв В.

Судова реформа, воєнні злочини та репарації (Інтерв'ю)24

Білак М.

Реформа Конституційного Суду України: місія (не)можлива?26

Смирнов А.

No way back. Судова реформа як ключовий вимір європейського розвитку країни..... 29

Усик Г.

Мені дивно, коли критика зводиться виключно до того, що проблемою №1 є недобросовісні судді (Інтерв'ю)..... 32

Білецька Л.

Чи сприяє єдності судової практики вирішення виключної правової проблеми?.. 36

Гайченко А.

Виконавче провадження у цифрі: майбутні тренди чи реальність?..... 41

Речицький В., Яворський В.

Нацрада = Роскомнадзор? Чи загрожує свободі слова закон 'Про медіа'? (Інтерв'ю).42

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ49

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Конституційний Суд визнав неконституційним абзац третьої частини другої статті 22 Закону України „Про повну загальну середню освіту“ від 16 січня 2020 року № 463–ІХ та скасував дискримінаційні трудові умови для педагогів-пенсіонерів.

7 лютого, на пленарному засіданні Конституційний Суд України ухвалив Рішення у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів абзацу третьої частини другої статті 22 Закону України „Про повну загальну середню освіту“ від 16 січня 2020 року № 463–ІХ (далі – Закону), згідно з яким „педагогічні працівники державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та яким виплачується пенсія за віком, працюють на основі трудових договорів, що укладаються строком від одного до трьох років“.

Автори клопотання твердили, що зазначений припис Закону не відповідає низці статей Основного Закону України.

Досліджуючи питання, порушені в конституційному поданні, Конституційний Суд виходив із того, що повна загальна середня освіта є обов’язковою. Цей припис покладає на державу позитивне зобов’язання щодо здійснення відповідальної державної політики у сфері освіти, зокрема забезпечення закладів освіти кваліфікованими педагогічними кадрами як досвідчених педагогів, так і тих працівників, які тільки розпочали свою педагогічну діяльність. „Лише підтримуючи оптимальний баланс у забезпеченні закладів освіти і молодими кваліфікованими педагогічними працівниками, і досвідченими педагогами, держава зможе виконати покладену на неї функцію організації ефективної системи освіти“, – зазначено в Рішенні. Саме тому держава має створити належні умови для всебічної, ґрунтовної підготовки молодих педагогічних працівників і водночас – для збереження наявного кадрового ресурсу досвідчених педагогічних працівників, зокрема

тих з-поміж них, що незалежно від досягнення певного віку відповідають кваліфікаційним професійним вимогам та здатні за станом фізичного і психічного здоров’я провадити педагогічну діяльність.

Відповідно до вимог Закону та законодавства про працю педагогічних працівників закладів освіти приймають на роботу за трудовими договорами. За загальним правилом – у спосіб укладення з ними безстрокових трудових договорів, тобто трудових договорів на невизначений строк.

У попередніх своїх рішеннях Конституційний Суд уже вказував, що „свобода праці означає можливість особи займатися чи не займатися працею, а якщо займатися, то вільно її обирати, забезпечення кожному без дискримінації вступати у трудові відносини для реалізації своїх здібностей“. Тобто, можливість вільно обирати вид праці та добровільно вступати у трудові правовідносини означає свободу вибору особи, яка прагне набути юридичного статусу працівника, зокрема вільний вибір виду трудового договору.

У цьому випадку законодавець, ухвалюючи оспорюваний припис Закону фактично позбавив учителів, які досягли пенсійного віку, права на укладення безстрокового трудового договору лише тому, що вони отримують пенсію за віком, та поставив такого працівника в нерівне становище порівняно з іншими педагогічними працівниками, які не мають достатнього стажу роботи для оформлення пенсії. Конституційний Суд зауважив, що педагог, який раніше мав право на укладення безстрокового трудового договору та користувався таким правом протягом певного періоду, не може бути позбавлений цього права лише з огляду на досягнення ним пенсійного віку та факту отримання пенсії, адже Конституція України не пов’язує право на працю та свободу укладення трудового договору з досягненням певного віку, з отриманням пенсії чи з роботою в установах певної форми власності.

Суд зазначив, що під час запровадження обов’язкового строкового трудового договору

для педагогів-пенсіонерів законодавець мав би врахувати, що „педагогічний досвід – це ціннісний здобуток, який є значущим чинником забезпечення належного рівня освіти, має важливе значення для учасників освітнього процесу та всього суспільства, а набувають такого досвіду педагогічні працівники з досягненням певного віку“.

У Рішенні зазначено, що Конституція України не встановлює граничних вікових обмежень для зайняття педагогічною діяльністю, заміщення посад педагогічних працівників у закладах освіти. Отже, законодавець оспорюваним приписом Закону фактично обмежив конституційне право зазначеної категорії осіб на працю.

Також Конституційний Суд вказав, що рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної системи права, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено в актах міжнародного права з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, практиці Європейського суду з прав людини, інших міжнародних актах та документах.

Зауважимо, що Конституційний Суд України раніше сформулював юридичну позицію щодо допустимих меж і умов регулювання відносин праці, згідно з якою конституційний принцип рівності не виключає можливості

законодавця під час регулювання трудових відносин установлювати певні відмінності. Так, із урахуванням особливого (специфічного) характеру діяльності законодавство України встановило, зокрема граничні вікові обмеження на зайняття посад щодо державних службовців, працівників правоохоронних органів, військовослужбовців, працівників, які перебувають на службі в органах місцевого самоврядування тощо.

Однак педагогічну діяльність не віднесено до державної служби, і вона не має такого особливого характеру, із урахуванням якого могло б бути встановлено певні граничні обмеження за віком.

Незважаючи на це, оспорюваним приписом Закону законодавець обумовив можливість продовження педагогічної діяльності для вчителів, які досягли пенсійного віку та отримують пенсію за віком, вимогою укладання з ними лише строкового трудового договору, що є безпідставним та необґрунтованим обмеженням прав цих осіб у трудових відносинах.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац третій частини другої статті 22 Закону України „Про повну загальну середню освіту“ від 16 січня 2020 року № 463–ІХ не відповідає Конституції України та втрачає чинність із дня ухвалення Судом цього Рішення (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyuu-sud-ukrayiny-zahystyv-pravovchyteliv-shcho-dosyagly-pensiyного-viku-na-pracyu>). – 2023. – 8.02).*

СУСПІЛЬНА ДУМКА

Р. Сидорович, Юридична Газета: Судовий активізм. Що це за явище: благо чи загроза?

Усі ми сподіваємось, що вже невдовзі в Україні буде сформовано Вищу кваліфікаційну комісію суддів і поступово вирішиться проблема достатнього кадрового наповнення. З урахуванням тієї кількості суд-

дів, які очікують на прийняття своєї відставки новим складом Вищої ради правосуддя, дефіцит судових кадрів в Україні становитиме близько 50%. Тому без заповнення суддівських вакансій просто неможливо забезпечити

розгляд судової справи впродовж розумного строку.

Проте наші громадяни очікують не тільки на пришвидшення розгляду їхніх справ. Вони також сподіваються, що судовий корпус буде заповнено професійними та добросовісними кадрами, сповненими рішучості задля відновлення порушених прав, здатними здійснювати правосуддя, залишаючись стійкими до зовнішніх впливів.

Одним із серйозних викликів у щоденній роботі судді є те, що часто закон не містить готових відповідей на питання, що постають у відповідних зверненнях до суду. Ба більше, у справах, де порушення прав може бути вчинено органами влади, часто від судді вимагають значно глибшого розуміння і підходу, аніж просто задовольнити або відмовити у позові.

У зв'язку з цим, я пропоную розглянути таке явище, як судовий активізм. Яке поки що не надто глибоко увійшло в українську судову практику, та все ж поступово розвивається і посилюється.

Саме явище з'явилося набагато раніше, ніж відбулося тлумачення його змісту в 1947 році Артуром Шлезінгером. Проте, хоча як у наукових, так і в суто практичних колах це явище відоме давно, єдиного сталого формулювання все ще не існує, як і не має однозначного ставлення до нього. Попри те, що частина фахівців вважають судовий активізм невід'ємною функцією судів, інші критикують їх за начебто підміну функцій законодавчої та/або виконавчої влади.

На перший погляд, це не виглядало парадоксальним, насправді мають рацію як прихильники судового активізму, так і його критики. Межа втручання в правове регулювання тих чи інших суспільних правовідносин з метою захисту порушених прав часто буває дуже тонкою, і слід володіти неабияким рівнем правової підготовки, щоб зуміти віднайти баланс між необхідністю прояву судової стриманості або судового активізму.

Для мене одним із якісних прикладів аналізу підстав застосування судового активізму чи судової стриманості є окрема думка судді

Конституційного Суду України В. В. Лемака у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпункту 17 пункту 10 постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 22 липня 2020 року № 641 зі змінами.

У згаданій окремій думці суддя В. В. Лемак критикує рішення КСУ за невинуватану судову стриманість та незастосування судового активізму, що у результаті призвело до неможливості відновлення порушених прав, та методологічно обґрунтовує доцільність застосування судового активізму в конкретній справі:

«Судовий активізм» як феномен може вести Суд до хибних рішень, якщо це не виправдано серйозними аргументами та не стосується сфери захисту прав людини. Зазвичай він проявляється, наприклад, у таких формах: 1) вирішення справи безпосередньо на підставі виявленого розуміння Судом принципів Конституції України; 2) еволюційного розвитку Конституції України в світлі сьогодення, зокрема виведення «нових прав людини»; 3) покладення на державу нового позитивного обов'язку, яке тягло би значні фінансові збитки; 4) відступу від попередніх юридичних позицій Суду; 5) ухвалення рішення за відсутності чітких правових стандартів судового розгляду, тобто всупереч класичному змісту доктрини «політичного питання» та зазначає у яких саме випадках судова стриманість є вже доцільною:

«Суд застосував протилежний підхід, виявивши у цій справі так звану «судову стриманість», що є явно недоречним. На мій погляд, Суд має проявляти таку «стриманість» у справах іншого роду: 1) там, де йдеться про доктрину «політичного питання», зокрема: а) оцінка розсуду в ухваленні рішень політичних гілок влади (парламенту й уряду) в межах їх конституційних повноважень (прогнозні міркування, зовнішні відносини, соціальна та економічна політика); б) відсутність правових стандартів вирішення спору; в) інше вирішення

спору в спосіб, який проявляє явну неповагу до політичних гілок влади та загалом принципу поділу влади; 2) справи, які призводять до оцінки персонального (кадрового) аспекту в певному питанні».

Попри те, що судовий активізм сформувався в країнах загального права, де суди, зазвичай, наділені ширшим колом повноважень, аніж у країнах континентальної системи права через ухвалення судових прецедентів, судовий активізм як явище вже давно активно існує і розвивається у країнах континентальної системи права, зокрема в Україні.

До того ж внесенням змін до Конституції України від 02 червня 2016 року ми остаточно відійшли від позитивістського підходу до судового рішення і започаткували остаточний перехід до утвердження верховенства права через вимоги до судового рішення. Для того, щоб у цьому переконатись, достатньо просто порівняти відповідні тексти статей Конституції України. Так, у редакції до 02.06.2016 року ст. 129 зазначала: «Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону», натомість після внесених змін стаття звучить наступним чином «Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права». Ба більше, напрямок та логіка таких законодавчих змін були надалі втілені у нових редакціях процесуальних кодексів, прийнятих у 2017 році.

Можливо, така незначна текстуальна зміна комусь видається несуттєвою, та від фрази «підкоряється закону» до «керується верховенством права» ми зробили квантовий стрибок, зокрема в контексті позитивних тенденцій до можливості застосування судового активізму. І на це є дві причини.

Причина перша

Саме на судову владу, з поміж усіх трьох гілок влади, покладено функцію захисту порушених прав та утвердження у такий спосіб верховенства права у нашому повсякденному житті. Тут може постати питання: так у чому ж була проблема у дотриманні принципу законності при винесенні судових рішень?

А проблема полягала у декількох аспектах.

А) Верховенство права жодним чином не заперечує принципу законності, до того ж цей принцип є складовою верховенства права. Ба більше, феномен верховенства права, як центрального принципу у здійсненні правосуддя, саме у його багатоскладовості, множинності (змістовно включає у себе інші принципи права) і в той же ж час, – узгодженості у призначенні – захисті прав особи, розумному коригуванні неточності закону (часом, швидкій реакції на ситуацію, коли такий є неправовим). Звичайно, що шанси на те, що право особи дійсно буде захищеним, при наявності такого компонентного інструментарію, зростають в рази.

У той же ж час розуміємо, що принципи права є категоріями, що відображають глибоко сутнісні закономірності розвитку суспільних відносин, тому уміле застосування таких у практичній площині вимагає неабиякої фахової підготовки, кваліфікації, глибинних знань, відповідної правосвідомості.

За означенням Р. Дворкіна, принципи права, на відміну від норм, не володіють наперед визначеною ієрархічністю. Відповідно, на суддю покладається надважке завдання обґрунтувати, чому саме цей чи інший принцип права має бути застосований у конкретному рішенні, і чому саме цей принцип у конкретній справі превалює над іншим.

Однак, резюмуючи, визнаємо, що саме сприйняття верховенства права як фундаментального принципу, що має своїми елементами інші принципи права, при здійсненні правосуддя, надає можливості для судді активно послуговуватися таким ефективним механізмом для відновлення порушеного права, винесення справедливого рішення.

Б) Оскільки у недалекому минулому я був законодавцем, то добре розумію усі причини недосконалості законів, які ухвалюються парламентом, і проблема ця існує не лише в українському парламенті. Навіть якщо відкинути недоліки українського парламентаризму, що йому властиві у країні молодій і ще не надто сталої демократії, то слід розуміти, що законодавець завжди оглядається

у своїх рішеннях на електоральні настрої, а, окрім того, змушений ще шукати політичні компроміси зі своїми колегами по парламенту для забезпечення необхідної кількості голосів на ухвалення відповідного закону. Такі компроміси майже завжди негативно впливають на якість фінального тексту закону, питання лише якою мірою.

До того ж жоден, навіть найкращий закон, не здатен дати відповіді на усі питання, які постають у житті. Правники-практики добре знають ситуації, де немає готової відповіді на поставлене питання і інколи доводиться добряче попрацювати, щоб належно обґрунтувати позицію з точки зору права.

Як наслідок зазначених передумов, у реальному житті ми нерідко стикаємось з так званими нечіткими нормами, що є кожного разу серйозним викликом для судді.

Доступно і просто пояснює таку ситуацію Р. Дворкін у книзі «Серйозний погляд на права»:

«Припустімо, я просто скажу своїм дітям, що хотів би, щоб вони не ставились до інших несправедливо. Безсумнівно, при цьому я маю на увазі певні приклади поведінки, від якої я хочу відмовити; але я аж ніяк не визнаю, що «значення» моїх слів обмежене цими прикладами, і в цьому є дві причини.

По-перше, я маю право очікувати, що мої діти виконуватимуть ці інструкції в ситуаціях, про я не думав і не міг подумати.

По-друге, я готовий визнати, що певна конкретна дія, яку я вважав справедливою, насправді несправедлива, а не навпаки, якщо хтось з моїх дітей зможе переконати мене у цьому; в такому разі я волів би сказати, що мої інструкції охоплювали і даний випадок, але не погодився б, що я змінив інструкції. Я міг би сказати, що мав на увазі, що сім'я має керуватись поняттям справедливості, а не якоюсь конкретною концепцією справедливості, яку я міг би мати на увазі» (виділення власні, – прим.).

Відтак саме використання принципів права, принципу верховенства права, як бази правової стратегії, для судового активізму надають певне юридичне підґрунтя для тлумачення норм права, впорядковують норми щодо яких є

прогалини, допомагають віднаходити правові відповіді на питання застосування права за аналогією. На щастя, все частіше ми можемо спостерігати відмову українських суддів від правового пуризму, чи простішими словами – надмірного буквоїдства, що потроху зводить позитивізм в Україні у могилу.

Причина друга

Як відомо, згідно з концепцією Ш.-Л.Монтеск'є, ознакою демократії є поділ влади на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову. І саме судова влада у демократичних системах виконує функцію запобіжника, який розриває ланцюг хибних правовідносин не тільки у приватній, а й у публічній сфері.

І цьому є логічне пояснення (за ідеальних умов) – іманентно притаманна мудрій гілці влади незалежність, безсторонність та незаполітизованість. Тому, коли ми говоримо про публічну сферу, значення судового активізму важко переоцінити. Водночас не варто думати, що тертя у відносинах судової влади з законодавчою чи виконавчою, а часом і одночасно з обома, властиві тільки Україні.

У своїй нещодавній статті у виданні «Дзеркало тижня» «Підсумки-2022. Поворот від державного популізму до прагматики стосовно суду та суддів» відомий український правник Сергій Козьяков, голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів 2014-2019 рр., відзначав спроби тиску на судову владу не тільки у країнах молодій демократії, а й у таких начебто сталих демократіях як США, Німеччина, Ірландія, Австрія тощо.

Відтак стійкість суддів до впливу зі сторони виконавчої або законодавчої гілок влади є вкрай важливою у забезпеченні демократії та верховенства права. У цьому контексті я хочу зацитувати одного з «батьків-засновників» сполучених штатів, А. Гамільтона, з його «Записок Федераліста», №78:

«Але незалежність суддів надзвичайно важлива не тільки через наслідки поширення поганих настроїв у суспільстві, що завдають шкоди конституції. Адже вони не йдуть далі, ніж порушення особистих прав даних класів громадян через прийняття несправедливих,

пристрасних законів. Тут твердість судді має величезне значення для пом'якшення жорсткості цих законів та обмеження сфери їх дії, що не тільки стримає безпосередню шкоду від вже прийнятих, але послужить для законодавчого органу стримуючим началом при прийнятті нових. Угледівши, що на шляху втілення беззаконних намірів трапляються труднощі через педантичність судів, законодавці будуть змушені з тих же мотивів обмежити свої несправедливі спроби. Ця обставина покликана чинити значний вплив на наш уряд, проте лише небагато-хто знає про неї».

Звичайно, про такий тип судового активізму ми тут говоримо передусім на рівні конституційної юрисдикції, також адміністративної, проте не тільки. На практиці ми нерідко бачимо ухвалення законів, постанов та розпоряджень уряду, наказів різноманітних центральних органів виконавчої влади продиктованих чи то популізмом, чи то невіглаством окремих чиновників, а інколи навіть і як наслідок корупційних прагнень певних осіб. І у цьому випадку лише стійкість до зовнішнього впливу та готовність самовіддано служити праву зі сторони судді може забезпечити захист демократії та права. Активна ж позиція незалежного судді, що опирається на багатоелементний принцип верховенства права, є гарантією справедливості навіть тоді, коли цього не забезпечує закон.

Що ж стосується заперечення описаного вище, певної антитези – а чи не становить такий судовий активізм власне загрози демократії через перебирання судьями невластивої їм функції нормотворчості?

І тут ми переходимо до темної сторони медалі.

Судовий активізм як негативне явище

До певної міри судовий активізм можна порівняти зі скальпелем хірурга. У руках вмілого і чесного фахівця – це інструмент, який рятує життя, в руках невмілого або недоброчесного – несе смерть.

Власне, ті хто критикує судовий активізм, нерідко приводять цілком слушні аргументи. Згадана мною цитата судді В. В. Лемака про

доречність судової стриманості та недоречності судового активізму доволі вичерпно проводить межі дозволеного та недозволеного. Проте найбільшою проблемою тут, на мій погляд, є те, що чітку межу у конкретних справах провести інколи дуже складно, а то й взагалі неможливо.

Саме тому є настільки важливим формування судового корпусу з числа правників, які є не лише найкращими фахівцями, а й є носіями найбільших чеснот, які за рахунок високого рівня внутрішнього сумління ніколи не використають надану їм владу на шкоду суспільству.

Як негативний приклад тут можна привести рішення КСУ щодо відповідальності за недостовірне декларування. Дуже дивним було неповне цитування суддею І. Д. Сліденком цитованого вище А. Гамільтона, де чомусь не було згадано ключової думки із «Записок Федераліста», де Гамільтон зазначає, що свободі і демократії слід найбільше боятися союзу судової влади із однією з інших гілок влади – законодавчою або виконавчою.

І саме при потраплянні судової влади у тенета залежності від виконавчої або законодавчої влади, при втраті судьями своєї свободи та незалежності, судовий активізм здатен перетворитись на явище, яке загрожує демократії та свободі усього суспільства. Такий «союз» неодмінно перетворює судовий активізм чи судову стриманість не на службу суспільству і праву, а на інструмент задоволення інтересів обмеженого кола осіб та створює ризик тиранії.

Замість висновків

На моє глибоке переконання, коли певна особа наділена відповідними владними повноваженнями, завжди існує ризик зловживання ними. І саме тому сталий демократичний устрій характеризується наявністю балансу сил, наявністю механізмів стримування і противаг. Водночас слід зазначити, що функцію судового контролю неможливо передати жодній іншій гілці влади. Тому питання незалежності судової влади є не абстрактним філософським поняттям, а питанням збереження демократії. Не повинен суд (в міру своєї компетенції)

пасивно спостерігати за діями законодавчої або виконавчої влади, якщо такими діями (або бездіяльністю) порушуються чийсь права або інтереси.

До того ж чинне процесуальне законодавство, зокрема заохочує суддю до судового активізму і є тим «скальпелем», який законодавець надав у руки суддів для ефективного захисту наших

прав у суді. Тепер залишається сподіватись, що новий склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів не схибить з набором нових «хірургів», яких гостро потребує наша країна (*Юридична Газета* (<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/sudoviy-aktivizm-shcho-ce-za-yavishche-blago-chi-zagroza.html>). – 2023. – 13.02).

К. Риженко, Главком: Антикоруptionний суд: перша сотня вироків. Коли чекати «великої риби»?

Основні показники роботи ВАКС за 3,5 роки роботи

Останніми тижнями українці стали свідками чималої кількості гучних підозр у корупції, обшуків та журналістських розслідувань. Проте всі ці справи так і залишаються заголовками у ЗМІ, якщо вони не будуть супроводжуватися якісними розслідуваннями й справедливим розглядом у суді.

З вересня 2019 року переважна більшість справ, що стосуються топкорупції, розглядається Вищим антикорупційним судом (ВАКС). Попри численні нападки з боку проросійських сил, за понад три роки роботи ВАКС встиг показати себе незалежною та ефективною антикорупційною інституцією, а його судді вже довели свій професіоналізм. Антикоруptionсуд продемонстрував свою стійкість не тільки у буремні часи політичної турбулентності, а й під час війни. ВАКС продовжує працювати і здійснювати правосуддя у справах про топкорупцію під час обстрілів та блекаутів.

Проте у роботі суду є не тільки гучні вирокі та гарячі судові процеси. За лаштунками лишається чимало деталей, про які не пишуть у ЗМІ й не говорять на телебаченні. Тож ми розібрали основні показники роботи ВАКС за 3,5 роки роботи.

Скільки справ дійшло до фіналу?

Суспільство постійно чекає вироків за корупцію, і чомусь уже вкорінилася думка, що хабарники продовжують жити безкарно. Але це суперечить дійсності – після старту роботи ВАКС ситуація дуже помітно змінилася.

За весь час роботи Антикоруptionсуд виніс рішення у 101 справі стосовно 130 осіб. При цьому найбільше саме у воєнний рік – 37 вироків. Загалом маємо 89 обвинувальних (серед яких 29 за угодою) та 12 виправдувальних.

В апеляції оскаржувались 79 вироків ВАКС, у касації – 35.

Чому ж саме у 2022-му кількість вироків зросла? Річ у тім, що корупційні справи апріорі складні. Часто на їх розгляд у суді ідуть роки, і що складніша справа чи вигадливіша схема, яку реалізували корупціонери, то більше часу йде на розгляд такого провадження в суді. А оскільки ми вболіваємо за ефективність роботи антикорупційної системи, за чесність і справедливість вироків, то такі терміни розгляду справ варто сприймати стримано. Тим паче ВАКС розглядає кримінальні провадження в рази швидше, ніж місцеві суди до його створення.

Як судить ВАКС?

До Антикоруptionсуду потрапляють справи, у яких:

- злочин був вчинений топпосадовцем або стосовно нього;

- вартість предмета злочину або завданої ним шкоди в 500 і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб на момент вчинення злочину (1 січня 2023 року – це від 1 432 000 грн);

- розглядається цивільна конфіскація – механізм, який дозволяє стягнути в держбюджет необґрунтовано отримані активи держслужбовців.

- розглядається конфіскація активів росіян та інших осіб, які підтримували агресію Росії в Україні.

Загалом це дуже різні справи. Наприклад, може бути справа щодо конфіскації активів у росіян за позовом від Мін'юсту чи провадження щодо недостовірного декларування. А може розглядатися складна схема, яку викрили НАБУ-САП, – у ній десятки томів доказів (наприклад, як у справі щодо формули Роттердам+ або «газовій справі», в якій розглядаються схеми екснардепа Онищенка). Також велику роль під час розгляду відіграють представники захисту й обвинувачення – що сильніші вони, то гарячіший судовий процес і більша ймовірність, що він затягнеться.

Тобто, всі справи Антикору суду різні, а отже, розглядаються по-різному і потребують індивідуального підходу та різних термінів. Проте середнє значення і граничні межі тривалості розгляду кримінальних проваджень підраховані.

І оскільки зараз у ВАКС перебуває понад 220 кримінальних проваджень щодо понад 500 осіб, то кількість справ, які розглядатиме суд у 2023 році, знову помітно зростає.

Для кого ці вироки?

Антикорупційний суд: перша сотня вироків. Коли чекати «великої риби»? фото 3

Покарання у вигляді реального позбавлення волі ВАКС призначив 67 особам (без урахування скасованих судових рішень). Серед них, наприклад, ексзаступник міністра тимчасово окупованих територій Юрій Гримчак, ексдиректор Інституту НААН Орест Фурдичко та ексзаступник одного з керівників департаменту Генпрокуратури Дмитро Сус.

Чим ще Антикору суд допомагає державі?

Окрім своїх безпосередніх функцій – справедливого правосуддя у справах про корупційні злочини – ВАКС також наповнює бюджет України. Так, з 24 лютого 2022 року на підставі судових рішень ВАКС

спрямував на обороноздатність України понад 1,2 млрд грн.

Звідки кошти? По-перше, це можуть бути застави. Їх суд призначає для того, щоб гарантувати, що підозрюваний/обвинувачений виконуватиме покладені на нього процесуальні обов'язки. По-друге, це кошти, арештовані у кримінальних провадженнях.

А ще ВАКС застосував додаткове покарання у виді конфіскації майна до 42 осіб, згідно з вироками. Усе конфісковане також передали у власність держави.

Що нас чекає в майбутньому?

Власне, для чого потрібно згадувати увесь попередній період роботи ВАКС? І коли нарешті чекати вироків щодо «великої риби»?

Справді, в Антикору суді досі перебувають такі очікувані провадження щодо Онищенка, Злочевського (легендарна історія про суперхабар керівникам НАБУ і САП), Насірова (так-так, та сама, в межах якої він вкривався картою коврою), Чауса (який закатав свій хабар у трилітрові банки та закопав їх у саду), Юрченка (справа про «плюшки»), Бахматюка, Микитася (таких аж дві!) та чимало інших. А також є справи щодо нардепів і недостовірного декларування щодо: Шол, Герасимов, Волинець, Пашковський, Камельчук, Шахов.

Не варто забувати, що саме ВАКС розглядає і позови Мін'юсту щодо конфіскації росактивів. З недавніх кейсів – конфіскація майна російських ректорів: Торкунова, Фалалеева та Полухіна, а також п'яти російських парламентарів Пайкіна, Лябихова, Колбіна, Ковітіді та Бахарєва.

І щодо кожного фігуранта цих справ НАБУ і САП мають свої докази, позиції, які згодом призведуть до фінальних рішень Антикору суду щодо них. «Велика риба» нарешті може отримати вирок, і дуже імовірно, що саме у 2023 році. Скільки з них будуть обвинувальними – побачимо. Але віримо, що всі ці рішення будуть справедливими (*Главком* (<https://glavcom.ua/publications/antikorujsijni-sud-persha-sotnja-virokiv-koli-chekati-velikoji-ribi-907344.html>). – 2023. – 19.02).

Т. Огнев'юк, Дзеркало тижня: Непризначені судді Окружного адміністративного суду міста Києва: покарання без вини, або Чому держава не може ігнорувати обов'язок належного врядування

Мабуть, усі читачі «Дзеркала тижня» знають, що в судовій владі вже кілька років спостерігається вражаючий дефіцит суддів. Кількість вакантних посад у судах України сягнула 1840, що становить понад 30% складу чинних суддів. І представники судової влади, і топ-політики впродовж останніх років десятки разів висловлювали «рішуче занепокоєння» та наголошували на необхідності заповнити вакансії новими професійними і добросовісними суддями.

Але, як з'ясувалося, не тільки у великій політиці, а й у деяких центрах впливу в самій судовій владі трапляються випадки, коли реальні справи тонуть у політичних інтригах, помножених на прагматизм відомого штибу та відсутність належного врядування. Отже, звернімо увагу на ситуацію, яка склалася й триває у трикутнику «Окружний адміністративний суд міста Києва – Державна судова адміністрація – один із кабінетів на вулиці Банковій». У трикутнику, потрапляння в який за наслідками нагадує «бермудський».

У 2017 році наша держава мала декілька фронтів війни із зовнішнім ворогом та чимало фронтів протистояння із внутрішніми. Взятий після Революції Гідності курс на зміни передбачав старт реформ у багатьох сферах суспільного життя. Не залишилась осторонь і судова система: паралельно тривали процеси очищення та оновлення суддівського корпусу. Намір наповнити судову систему новими людьми з блискучими знаннями і бездоганною репутацією втілювався, зокрема, в оголошенні Вищою кваліфікаційною комісією суддів України добору кандидатів на 600 суддівських посад. Зголосилися взяти участь у конкурсі 4525 юристів із усієї України. Через два роки відкритих іспитів та складних навчань кандидатів було зараховано до кадрового резерву.

Герої нашої історії опинилися у рейтингу з дуже високими показниками проходження

випробувань і посіли 7-ме (193 бали з можливих 200), 12-те (191,8), 13 (191,5) та 14-те (191,2) місця. За умови чесного та прозорого конкурсу це гарантувало їм потрапляння на посаду в будь-який суд України. Однак вони ризикнули обрати Окружний адміністративний суд міста Києва (ОАСК). Тут важливо уточнити, що система добору суддів місцевих судів не передбачає жодного погодження кандидата з очільником майбутнього місця роботи.

На день проведення конкурсу гранична чисельність суддів в Окружному адміністративному суді міста Києва становила 60 посад, оскільки саме таку кількість суддів було затверджено напередодні конкурсу наказом Державної судової адміністрації України №417 від 25.04.2019. Чотири кандидати з найвищими балами об'єктивно були визнані переможцями та рекомендовані до призначення суддями в ОАСК. З цього моменту історія перестає бути безхмарною.

Перший грозивий фронт, не передбачений у процедурі добору, розпочався з оскарження в адміністративному суді результатів конкурсу. Офіційно скаржником значився один із учасників конкурсу. Втім, очевидна необґрунтованість позову наштовхувала на думку, що його поява не випадкова. Через кілька місяців суд залишив позов без розгляду. Попри це, позивач заявив новий позов із трохи зміненими вимогами. Цей судовий розгляд закінчився 2021-го року рішенням Великої палати Верховного суду про відмову в позові, але найцікавіше – став офіційним виправданням для тодішнього складу Вищої ради правосуддя (ВРП), який зупинив процес призначення нових суддів.

Складалася патова ситуація: суд не забороняв Вищій раді правосуддя розглядати рекомендації, але теза про «незавершені судові процедури» звучала в кожному листі-відповіді на запити щодо причин зупинення процесу призначення суддів. Улітку 2021 року

Вища рада правосуддя продовжила процедуру призначення суддів, надіславши президентові України подання про призначення до Окружного адміністративного суду міста Києва чотирьох нових суддів. Утім, укази про їх призначення не з'явилися досі.

Озираючись на ситуацію з реалій сьогодення, можна припустити, що причина непризначення суддів до ОАСКу лежить виключно в політичній площині. Адже публічно озвучені наміри ліквідувати найодіозніший суд вочевидь суперечили призначенню туди нових суддів.

У цьому контексті, видається важливою відповідь на запитання: чи хотіли в ОАСКу бачити цих нових чотирьох суддів, які чесно перемогли у прозорому конкурсі, а отже не мали жодного наміру бути від когось залежними? Гальмування процесу призначення суддів із допомогою судових процедур, а також тривалий нерозгляд їхніх рекомендацій може свідчити, що не хотіли. І не лише в ОАСКу.

Ще більше про факт небажання допускати в систему нових суддів свідчить раптове зменшення кількості суддівських вакансій в ОАСКу у квітні 2022 року. Досить незвичним наказом №111 Державної судової адміністрації України від 15.04.2022 кількість суддів ОАСКу було зменшено з 60 до наявних 49. Підставою для такого різкого зменшення кількості посад слугував лист заступника голови суду від 13.04.2022. Посилаючись на запровадження в Україні воєнного стану і недофінансування судової системи, керівництво суду попросило привести штатну чисельність суду до фактичної. Що й було оперативно зроблено.

Поки що винесемо за дужки питання, чи перевірила на підставі затвердженої методики Державна судова адміністрація України аргументи керівництва ОАСКу щодо необхідності зменшити чисельність суддів за дві доби, які передували видачі наказу.

Також не станемо перейматися питанням, чи справді в офісі президента були не проти скорочення штатної чисельності ОАСКу, не видаючи указів про призначення чотирьох переможців конкурсу. І чому впровадження на рівні прийняття політичних рішень утилітарного принципу «загальної користі»

переважило необхідність застосування принципу «належного врядування».

Насправді цей наказ створює вкрай негативний прецедент, оскільки ним скорочено в т. ч. вакантні посади чотирьох суддів, щодо яких Вища кваліфікаційна комісія суддів і ВРП провели належні процедури, а Верховний суд підтвердив законність проведених процедур. Таке рішення держави є підтвердженням того, що обов'язок належного врядування держава проігнорувала.

Саме принцип «належного врядування» покладає на державні органи обов'язок запровадити внутрішні процедури, які посилюють прозорість і ясність їхніх дій, мінімізує ризик помилок та сприяє юридичній визначеності.

Своєрідною фінальною завісою в цій історії мав би стати закон про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва від 13.12.2022. У Перехідних та прикінцевих положеннях законодавець спробував запобігти негативним наслідкам ліквідації суду для учасників судових справ, апарату суду та суддів. Однак чомусь ані словом не згадав непризначених суддів. Їх було покарано без вини.

Знаменитий ліванський поет Халіль Джебран одного разу сказав: «Вийти до світанку можна, тільки пройшовши стежною ночі». Схоже, що чотири юристи, які 2017 року виявили намір виключно завдяки власним знанням і високим моральним якостям чесно прийти в систему правосуддя та змінити її на краще зсередини, вже шостий рік ідуть стежною ночі, а сонце й досі не сходить.

Так само залишається невідомо, коли розвидниться для десятків тисяч позивачів, які оскаржили рішення, дії чи бездіяльність владних органів до Окружного адміністративного суду міста Києва. В них не було вибору, до якого суду подавати заяви. Цей вибір зробив за них процесуальний закон, тоді як інший закон, теж без права вибору, передбачив передання їхніх справ із ОАСКу до Київського окружного адміністративного суду протягом десяти робочих днів.

До речі, передбачені законом для передачі документів десять робочих днів спливили ще

27.12.2022, однак на 18.01.2023 до цього суду було передано всього 3860 справ із понад 60 000 заявлених. Передані справи розглядатимуться спочатку, незалежно від того, на якій стадії розгляду вони перебували в Окружному адміністративному суді міста Києва.

Хтось може сказати, що нестандартні ситуації потребують прийняття нестандартних рішень, і матиме рацію. Однак нестандартне рішення не повинне дорівнювати несправедливому рішенню. Останніми роками наша держава зуміла впровадити прозору, чесну процедуру призначення суддів, щоб судити в Україні могли лише найрозумніші та найдобросовісніші.

Це прагнення набуває особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, коли на судову систему покладається відповідальний обов'язок судити воєнних злочинців та розглядати справи про відшкодування завданої агресором шкоди. Уважне – відповідно до вимог закону і затверджених процедур – ставлення до кожного майбутнього судді не лише під час проходження ним конкурсних випробувань, а й до настання справедливого наслідку у вигляді призначення на високу посаду судді, має бути забезпечене. Інакше численні прецеденти несправедливих непризначень спричинять відплив кадрів із конкурсних процедур.

Простіше кажучи, новій Вищій кваліфікаційній комісії суддів та оновленій Вищій раді правосуддя ні з кого буде обирати нових суддів. Негативні приклади руйнування професійних доль внаслідок несправедливих політичних рішень, непрогнозована тривалість процедур отруюватимуть віру прийдешніх юристів у те, що стати суддею в Україні можна самотужки і без будь-якої підтримки ззовні.

Насправді дуже важко завершити цю розповідь без моралізаторства та докорів на адресу тих, хто не бажав призначення нових суддів усередині системи, і тих, хто не забезпечив цього ззовні, хоча був зобов'язаний це зробити. Війна вчить, що зволікання з вирішенням проблеми, пошук винних не вирішує її, а лише створює додаткове інформаційне негативне поле на руку ворогові. Звідси напрашується висновок: ця розповідь покликана озвучити проблему непризначених суддів суб'єктам прийняття рішень, аби терміново було напрацьовано механізм її вирішення на законодавчому рівні. Звісно, якщо не розцінювати заяву до Європейського суду з прав людини як ще один обов'язковий етап процедури зайняття посади судді в Україні (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/internal/nepriznacheni-suddi-okruzhnoho-administrativnoho-sudu-mista-kijeva-pokarannja-bez-vini-.html>). – 2023. – 6.02).

Л. Акуленко, С. Дяченко, Дзеркало тижня: Як Україні швидше вступити до ЄС: кілька речей, про які потрібно знати

Головна мета візиту В. Зеленського до Брюсселя 9 лютого – обговорити з лідерами країн – членів ЄС та очільниками європейських інституцій питання постачання зброї, фінансової підтримки і притягнення РФ до відповідальності за воєнні злочини. Але ще одним важливим аспектом є те, що це був не тільки перший візит Зеленського до столиці ЄС після повномасштабного вторгнення РФ, а й перший візит президента України як країни-кандидата на вступ до ЄС.

Україна поступово рухається до членства в Євросоюзі і на власному досвіді знайомиться з різними елементами бюрократично і

технічно складної методології приєднання до ЄС. Українська влада сподівається, що Україні вдасться пройти цей процес дуже швидко і стати членом ЄС уже за два роки. Водночас очільники європейських інституцій висловлюються стримано щодо часових рамок вступу України і наголошують, що процедура не передбачає чітких хронологічних меж різних етапів, а швидкість вступу залежить від заслуг – темпів і якості реформ країни-кандидата.

Нагадаємо, у спільній заяві за результатами саміту Україна — ЄС не згадується термін початку переговорів про вступ, натомість присутній інший важливий елемент – обіцянка

Єврокомісії надати Україні свою попередню оцінку щодо семи рекомендацій навесні цього року, тобто до публікації фінального звіту восени. Президент Європейської ради Шарль Мішель зі свого боку запевнив, що сприятиме досягненню рішення країн-членів щодо подальшого просування України на шляху до вступу в ЄС відповідно до звіту Єврокомісії. Як видно, європейські посадовці, з одного боку, не говорять про швидкий вступ України, а зміщують фокус на якість українських реформ і процедури, якими керуються європейці, приймаючи рішення щодо розширення ЄС. Проте, з іншого боку, європейські інституції, здається, готові допомагати Україні швидше просуватися до вступу, чи то вказуючи на реформи, які треба допрацювати, чи то уникаючи затримки із тим або іншим рішенням. Тож якщо Єврокомісія позитивно оцінить прогрес реформ в Україні за 33 розділами *acquis* ЄС, є шанс, що Європейська рада прийме рішення про початок переговорів з Україною вже восени 2023 року. Тому варто детальніше розглянути, що собою являють звіти Єврокомісії та чому важливі її оцінки.

Звіти Єврокомісії щодо готовності країни-кандидата виконувати зобов'язання члена ЄС є важливим документом у вступному процесі. На основі цього документа Європейська рада одногосно приймає рішення про подальші кроки у вступній процедурі, серед яких: відкриття переговорів, початок переговорів за певним кластером розділів права ЄС, завершення переговорів про вступ. Звіт, переданий українській стороні під час саміту Україна–ЄС, є першою оцінкою Європейської комісії щодо відповідності українського законодавства *acquis* ЄС. До цього Єврокомісія щорічно оцінювала прогрес України винятково з виконання Угоди про асоціацію (УА), яка також передбачала імплементацію частини *acquis* ЄС.

За попередніми даними моніторингу Українського центру європейської політики (УЦЄП), станом на кінець 2022 року загальний прогрес виконання Україною Угоди про асоціацію становить майже 55%, з яких досконале виконання (коли зобов'язання виконано повністю) дорівнює 30,6%. Угода про асоціацію, однак, охоплює не всі розділи

права ЄС, а тому прогрес виконання Україною УА є невеликим на тлі понад 14 тисяч правових актів і дев'яти тисяч рішень суду ЄС. Середній бал оцінки Єврокомісії становить 2,16 (без урахування оцінки за розділом 23 «Судова система і фундаментальні права») із 5 можливих, а сумарний бал за всіма розділами – 69 із 160, не рахуючи розділу 23. Оцінки «5» Україна не отримала в жодному секторі, але цього рівня насправді складно досягнути на етапі кандидатства, натомість «4» може бути достатньо для закриття переговорів за окремим розділом, отож цей бал є для нас оптимальним рівнем. Згідно з аналізом Єврокомісії, Україна має хороший рівень підготовки, що в числовому еквіваленті дорівнює «4», лише у секторах енергетики, митного союзу, зовнішніх зв'язків і зовнішньої, безпекової та оборонної політики.

Для порівняння, країни, які перебувають у переговорному процесі з ЄС, мають сумарний бал від Європейської комісії не нижче 80. Єврокомісія оцінює імплементацію законодавства ЄС у Північній Македонії і Албанії – країнах, з якими розпочалися переговори про вступ улітку минулого року, на рівні загального балу 97 і 84,5 відповідно.

Загалом оцінка Єврокомісії означає, по-перше, що Україну чекає величезний пласт роботи з імплементації законодавства ЄС, який потребуватиме високого рівня кадрової й інституційної спроможності. По-друге, для досягнення повної готовності до членства Україні не можна збавляти темпи і якість реформ, – Єврокомісія щороку здійснює моніторинг наближення законодавства і може знизити оцінку в разі відкатів, що гальмуватиме процес вступу до ЄС.

Тепер варто зупинитися на розділі 23 «Судова система і фундаментальні права» *acquis* ЄС. Єврокомісія обіцяє надати висновок щодо цієї сфери навесні, передусім оцінивши виконання Україною семи рекомендацій. Завдяки цьому наша країна зможе допрацювати зауваження Єврокомісії та показати хороший результат реформ восени 2023 року, коли лідери ЄС прийматимуть рішення щодо можливого відкриття переговорів про вступ. Прогрес у сфері судочинства і фундаментальних

реформ має ключове значення для відкриття переговорів, оскільки кластер засадничих реформ (який також охоплює розділи 24 «Юстиція, свобода, безпека», 5 «Публічні закупівлі», 18 «Статистика», 32 «Фінансовий контроль») відкривається першим. Допоки країна-кандидат не виконає вимог Єврокомісії в цій сфері, переговори за жодним із розділів *acquis* ЄС не розпочнуться, навіть якщо країна досягне високого рівня готовності до членства.

Отже, надавши Україні оцінку виконання реформ цієї весни, Єврокомісія сприятиме тому, щоб відкриття переговорів із ЄС відбулося вже цього року, але чи стане це реальністю, залежить від України. Наразі з боку ЄС не повідомлялося про обговорення якихось змін до формальної процедури розширення ЄС, але здається, що Єврокомісія і Рада ЄС можуть сприяти пришвидшенню цього процесу, де це можливо (згадаймо відносно швидке рішення ЄС про надання Україні статусу країни-кандидата).

Зауважимо, що Київ також планує кроки, які можуть прискорити вступ України до ЄС. Ідея із *self-screening* є правильною, адже дасть можливість окреслити детальний план із завдань, які треба буде виконати в кожній сфері. Теоретично, якщо українські органи влади почнуть працювати над імплементацією європейських норм ще до офіційного початку переговорів про вступ, Україна зможе швидше пройти переговорний процес. Але наразі немає детального розуміння щодо всіх секторів, які нові зобов'язання нам доведеться виконувати. Є тільки приблизні оцінки експертів: до прикладу, у сфері технічного регулювання в рамках Угоди про асоціацію ми мали зобов'язання прийняти 27 технічних регламентів (уже імплементовано 25), а в рамках усього європейського законодавства нам доведеться прийняти більш як сотню нових регламентів.

Ще одна хороша ідея – розробка Плану дій для інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС на 2023–24 роки. Такий план має передбачати заходи, які допоможуть Україні здійснювати подальшу інтеграцію до європейського ринку, враховуючи руйнування, завдані війною. При цьому важливо не включати до цього плану окремі сектори у зв'язку з їхньою неготовністю відповідати європейським вимогам зараз, а також через наслідки війни. Наприклад, у ЄС у сфері «державна допомога» забороняється будь-яка державна допомога підприємствам, окрім певних винятків. Це робиться для того, щоб бізнес працював на конкурентних умовах. Наразі український бізнес працює в складних умовах, і забрати державну допомогу при тому, що інвестиції під час війни до нас навряд чи прийдуть, буде нерозумним кроком. Наша команда завершує підготовку документа, в якому визначила сфери, де можна здійснювати таку інтеграцію, а також виокремила ті сектори, в межах яких така інтеграція є проблематичною. На наше переконання, інтеграція до ринку ЄС – це тривалий процес, фактично такий самий, як набуття членства. З огляду на це ми запропонували в обраних секторах так звані швидкі перемоги, які допоможуть нашій країні долати наслідки війни.

Звіт Єврокомісії щодо готовності України до членства в ЄС дав зрозуміти, який обсяг роботи нам ще необхідно виконати. Позитивним є те, що для Києва цей документ став дороговказом подальших кроків із наближення законодавства до *acquis* ЄС. Процес вступу до ЄС є складною і бюрократичною процедурою. Це варто розуміти і не втрачати рішучості до якісного здійснення необхідних реформ (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/POLITICS/jak-ukrajini-shvidshe-vstupiti-do-jes-kilka-rechej-pro-jaki-potribnozhati.html>). – 2023. – 14.02).

Г. Могильний, Дзеркало тижня: Як законопроекти №8178-1 і 8225 перетворюють державу на «царя Мідаса»

Майже всю реформаторську діяльність Верховної Ради України в галузі земельних відносин за останній рік можна описати однією фразою – «слуги народу» в безкінечному пошуку землі для забезпечення суспільних потреб.

Не стали винятком і підтримані профільним комітетом законопроекти №8225 (про примусове вилучення ділянок без рішення суду для будівництва критичної інфраструктури) і 8178-1 (про спрощений порядок зміни цільового призначення сільгоспземель для подальшої забудови). Останній законопроект Рада вчора відхилила, але це зовсім не означає, що від його філософії відмовиться Банкова, яка його і просувала, і він не з'явиться знову вже під іншим номером.

Досить очікувано обидва проекти законів стали скандальними, і в ЗМІ з'явилася низка публікацій про їхні серйозні недоліки. Проте непопулярність реформи зовсім не означає, що вона не потрібна. Тож розберімося, чи існує проблема, заради вирішення якої допустимо розколювати суспільство під час війни, і чи вирішують її два зазначені законопроекти.

Проблеми, народжені правом власності та децентралізацією

Із здобуттям незалежності в Україні, окрім державної, з'явилася спочатку приватна, а потім і комунальна форма власності на землю.

У міру зростання частки землі в приватній власності почали з'являтися і проблеми, коли необхідні для держави чи громади об'єкти можна було розмістити лише на землях приватної власності чи ділянках під приватною забудовою. Прийнятий 2009 року Закон України №1559-VI передбачає можливість примусово відчужувати земельні ділянки, але лише як виняток з мотивів суспільної необхідності та будівництва потрібних для розвитку міста об'єктів транспортної й енергетичної інфраструктури, кладовищ.

Органам влади навіть просто викупити землю для задоволення суспільних потреб за

наявності згоди приватного власника дозволено далеко не для всіх цілей. Із соціально значимих об'єктів – під міські парки, дошкільні навчальні заклади, майданчики відпочинку та стадіони.

Такі обмеження на відчуження приватної власності потребують ідеального планування території при забудові та передачі землі в приватну власність і жорсткого контролю над його дотриманням, – виправлення наслідків помилок чи порушень не просто дуже дороге, а в багатьох випадках неможливе.

Найбільш критично це для нової житлової забудови, що потребує значної кількості різноманітних соціальних об'єктів.

Нове житло побудували, для мешканців потрібні поліклініка та школа, а вільних комунальних ділянок під їхнє будівництво поряд немає? Вибачте, але місцева влада має право вилучити землю лише під кладовище.

Для сталого розвитку міст і створення комфортного життєвого середовища містобудівне законодавство має врівноважуватися законодавством про відчуження приватних земель. Що ширші можливості у забудовника щодо вільного вибору типу забудови ділянки, то більшим має бути перелік суспільних потреб, для реалізації яких дозволяється примусово вилучити землю та іншу нерухомість у приватних власників.

Цей баланс у законодавстві давно порушено. Вільних ділянок комунальної власності стає менше, в будівництві починаючи з 2011 року здійснюється невпинна дерегуляція, тож замість сталого розвитку міст відбувається стале перетворення їх на малоприсадибні для комфортного життя гетто.

Ще одна проблема – цілковита відсутність законодавчо врегульованих механізмів примусового вилучення державної власності в комунальну і навпаки та комунальної власності однієї громади у комунальну власність іншої.

Проведена децентралізація виявилася досить успішною, бо неспроможні територіальні громади не дозволили би собі йти на пряму політичну конфронтацію із державною

владою. І земля стала одним із видів зброї в цих конфліктах, – просто пригадайте історії із будівництвом Шулявського шляхопроводу в Києві чи сміттєзвалища для Львова.

Таким чином, існуюче законодавче регулювання негативно впливало на розвиток України навіть у мирний час.

Активні бойові дії та значні руйнування внаслідок агресії РФ зробили ці недоліки критичними – немає потрібних резервів земель державної та комунальної власності для будівництва житла вимушеним переселенцям і розміщення евакуйованих підприємств.

У межах існуючого законодавства цієї проблеми не вирішити, тож реформа необхідна, і це не викликає жодних сумнівів. Але чи здатні вирішити її законопроекти №8225 і 8178-1?

Законопроект №8225: швидше розпочати будувати не означає швидше побудувати

Цей документ передбачає спрощення процедури примусового відчуження земельних ділянок для будівництва об'єктів критичної інфраструктури I та II категорій критичності на період дії воєнного стану та наступні десять років. Відчужувати ділянки пропонують без рішення суду на підставі рішення Кабміну.

Найбільше обурення в суспільстві викликав намір відбирати землю без рішення суду. Але давайте на кілька хвилин станемо реалістами та чесно відповімо на запитання: де більше шансів на незаконне рішення – в українських судах чи Кабміні?

Погано, що замість справжнього реформування судової системи частину природних повноважень суду покладають на уряд, але ймовірність незаконних дій Кабміну явно менша. На відміну від судів, кожне рішення Кабміну перебуває в полі уваги ЗМІ. Саме ця увага «четвертої влади» і забезпечує відсутність надмірного нахабства.

Найгірше те, що найбільш значні об'єкти критичної інфраструктури хочуть починати будувати, не усунувши попередньо всіх потенційних проблем. Рішення Кабміну про відчуження земельних ділянок може бути оскаржене в суді, та яким буде остаточне рішення українського суду, невідомо.

Тобто запропонований у проекті закону №8225 механізм дає можливість швидко почати витратити публічні кошти на велике будівництво, але значно підвищує ймовірність затримок чи навіть повної зупинки реалізації проекту у та, як наслідок, може призвести до значного зростання вартості чи до величезних збитків.

Ще одна новація законотворців – право Кабміну безоплатно відчужувати у державну власність землю та будівлі комунальної власності, якщо це потрібно для будівництва зазначених вище об'єктів критичної інфраструктури. Під лозунги про децентралізацію і спроможні територіальні громади безкоштовно відбирати у місцевого самоврядування частину його матеріальної основи, встановленої Конституцією, – це не найкращий спосіб демонструвати європейський вибір України.

Відсутність компенсації (що певним чином ще й суперечить частині 3 статті 142 Конституції) у цьому разі може спровокувати зловживання з боку державної влади із подальшими перевитратами публічних коштів. Для об'єктів можуть почати обирати не найбільш раціональне розміщення, аби тільки будувати на безкоштовно відібраній у територіальній громаді ділянці, а не використовувати державну землю чи викуповувати приватну.

Таким чином, у законопроекті є певні позитивні наміри передбачити примусове вилучення землі для будівництва дійсно необхідних для функціонування держави об'єктів і можливість примусового вилучення землі із комунальної власності, щоб інтереси держави не залежали від політичних забаганок органів місцевого самоврядування (ОМС). Але закладена концепція реалізації цього зводить нанівець усе спрощення процедури і навпаки створює чималі ризики затягування чи навіть повної зупинки реалізації проекту, якщо власник землі опиратиметься.

Законопроект №8178-1: стати мільйонером за день чи чесно будувати гетто?

Цим документом дозволяється зміна цільового призначення сільськогосподарських

земель на землі житлової та громадської забудови або землі промисловості без розробки проекту землеустрою і без дотримання функціонального призначення території, встановленого містобудівною документацією. Щоб таку зміну провести, приватному власнику буде достатньо подати заявку до Державного земельного кадастру (ДЗК).

Проект закону №8178-1 не передбачає примусового відчуження земель приватної власності для задоволення суспільних потреб, але офіційно спрямований на досягнення тієї самої мети – приватному бізнесу створюють умови, за яких він сам добровільно кинеється ці суспільні потреби задовольняти, використовуючи для цього власну землю.

Як стверджує заступник голови офісу президента Ростислав Шурма, цей документ ініційований їхньою командою, він «створює умови для приходу в Україну мільярдних інвестицій, знищує корупцію на земельному ринку та значно полегшує життя бізнесу».

Також, за словами Ростислава Шурми, в ОП уже домовилися з низкою найбільших інвестиційних компаній про початок їхньої роботи в Україні після нашої перемоги. І йдеться про інвестиції в обсязі близько 100 млрд дол.

Висвітлюючи позитив законопроекту, представник ОП безумовно правий лише в одному: ніякого відчутного негативного впливу на продовольчу безпеку і шалених втрат сільгоспземель від цього закону не буде. Наприклад, щоб побудувати нове багатоквартирне житло навіть для 10 мільйонів переселенців, вистачить і 0,1% існуючих у країні сільгоспземель. Для цілей промисловості потреби будуть такого самого порядку.

А от з усім іншим є нюанси...

Іноземні компанії ані прямо, ані опосередковано не можуть стати власниками дешевих сільгоспземель, щоб потім швидко змінити їх цільове призначення і розпочати забудову, бо на сьогодні це заборонено, і питання колись у майбутньому має вирішуватися на всеукраїнському референдумі. Тому іноземні компанії зможуть купувати лише вже дорогу землю із зміненим цільовим призначення.

На скільки відрізняються ціни сільгоспземель і земель житлової, громадської чи промислової забудови? Залежно від місця розташування ділянки ця різниця становить від десятків до сотень разів. Фактично кожен власник земельного паю в Україні зможе за час перетворитися на віртуального доларового мільйонера, – йому достатньо буде надіслати до ДЗК заяву і змінити цільове призначення своєї землі на максимально дороге.

От тільки ці мільйони будуть саме віртуальними, адже попит буде лише на десяти частки відсотка сільгоспземель із таким зміненим цільовим призначенням. Той, хто правильно все розрахує наперед і матиме необхідні зв'язки, абсолютно чесно і легально перетвориться на доларового мультимільйонера, виступаючи посередником для інвесторів.

Мільйонерами також можуть легко стати впливові люди із зв'язками в банківському секторі, – земля завжди вважалася ліквідним активом. Тож чому б із банку не вивести ліквідності через кредити із забезпеченням віртуально дорогої землі під житлову чи промислову забудову?

Однак найбільша проблема в тому, що законопроектом №8178-1 передбачено можливість без урахування чи за відсутності містобудівної документації та без розробки проектів землеустрою змінювати призначення сільгоспземель і на промислові, і на житлові.

Промислові об'єкти розміщують окремо у відведених для цього промислових зонах не просто так, а з огляду на санітарні вимоги і необхідність визначити санітарно-захисні зони (СЗЗ), в яких заборонено розміщувати житло та соціальну інфраструктуру. І ці зони визначаються в містобудівній документації або встановлюються при розробці проектів землеустрою – тих самих, потреба в яких проектом закону скасовується.

Житло, як уже зазначалося вище, потребує значної кількості соціальної інфраструктури. Для визначення балансу території та резервування ділянок під соціальну інфраструктуру потрібно розробити містобудівну документацію, і не будь-яку, а детальні плани території. Будувати цю

інфраструктуру зобов'язана місцева влада, думки якої про нову житлову забудову ніхто не питає. Водночас ОМС не мають права відчужувати для цих цілей приватні земельні ділянки і навіть за наявності бажання та фінансового ресурсу не зможуть ліквідувати наслідки безконтрольної забудови території житлом.

У результаті прийняття законопроекту №8178-1 може виникнути пекельний коктейль із промислових об'єктів і житла в СЗЗ цих об'єктів, що унеможливить або використання житла, або роботу нових підприємств і призведе до відсутності навіть теоретичної можливості забезпечити мешканців нового житла необхідною соціальною інфраструктурою.

Якщо цей законопроект ініційовано офісом президента, то, мабуть, саме так і має виглядати обіцяна президентом не просто відбудова зруйнованого, а відбудова в новій сучасній якості?

А тепер найцікавіше.

Законопроект №8178-1 теоретично не може працювати, якщо не набере чинності скандально відомий проект закону №5655, що вже понад два місяці чекає на підпис Володимира Зеленського.

Забудова земельних ділянок за чинним законодавством може відбуватися лише відповідно до вимог містобудівної документації. Власники колишніх сільгоспземель із зміненним усупереч містобудівній документації цільовим призначенням не зможуть отримати навіть містобудівні умови та обмеження (МУО), щоб розпочати проектування. Їм доведеться чекати затвердження органом місцевого самоврядування нової містобудівної документації, тож таке спрощення зміни цільового призначення не дає виграшу в часі для початку проекту.

А законопроект №5655 розриває зв'язок між плануванням території та її забудовою, прив'язуючи видачу МУО до цільового призначення земельної ділянки. Тож якщо заступник голови офісу президента каже, що проект закону №8178-1 є ініціативою ОП, то рішення про підписання №5655 уже є, і просто очікують вдалого моменту для його оприлюднення. Точніше, було до моменту,

коли Рада все ж таки відхилила законопроект №8178-1. Це свідчить про те, що лобісти закону та всієї схеми на даному етапі програли та не набрали голосів. Ключове – на даному етапі. Вето президента на №5655 все ще немає, тому очевидно, що боротьба триватиме і в парламенті цілком може з'явитися такий самий законопроект під новим номером.

І просто невелика ремарка про наслідки синергії двох законопроектів. Скільки буде 8225 плюс 8178-1?

Державі вигідно викуповувати у приватних власників для будівництва об'єктів критичної інфраструктури землі сільгосппризначення, – це дасть змогу зекономити лише на викупі землі від сотень тисяч до кількох мільйонів бюджетних доларів на кожному об'єкті.

Однак законопроект №8178-1 перетворює державу на «царя Мідаса», – дешеві приватні ділянки сільгоспземель, до яких торкнеться держава, ще до їхнього викупу перетворюватимуться на «золото». І навряд чи держава почне використовувати свою чарівну силу та гроші на ділянки випадкових смертних.

Чинне законодавство дозволяє створити запобіжник від таких схем, установивши певні заборони в містобудівній документації, та забороняє змінювати цільове призначення земель усупереч чи за відсутності містобудівної документації. Але законопроект №8225 для прискорення процесу дозволяє відчужувати ділянки без урахування містобудівної документації, а №8178-1 дає можливість власнику за лічені години змінити цільове призначення ділянки на максимально дороге.

Єдиний плюс: для журналістів-розслідувачів з'явиться новий напрям роботи – встановлювати, з ким саме пов'язаний щасливчик, що за копійки дістав ділянку, яку потім держава майже миттєво відібрала у нього, сплативши дуже пристойну компенсацію.

Підіємо підсумки

У законодавстві існує критична біла пляма у разі потреби будівництва суспільно необхідних об'єктів на землях інших власників, і ця проблема заслуговує на комплексне рішення.

При цьому варто пам'ятати, що Україна обрала європейський шлях розвитку.

Якщо суди працюють неефективно, то проводять судову реформу, а не надають Кабміну право підміняти собою неефективні суди.

Якщо немає містобудівної документації, виділяють субвенції ОМС на її розробку і забезпечують швидке надання вихідних даних профільними центральними органами виконавчої влади, а не дозволяють забудову без попереднього планування території.

Якщо для задоволення суспільних потреб залучають приватний бізнес, то держава

створює відповідні форми підтримки, а не розплачується індульгенціями на порушення бізнесом інших суспільних інтересів.

Законопроекти №8225 і 8178-1 трохи покращують ситуацію із забезпеченням землею для суспільних потреб, проте не в змозі ефективно її вирішити навіть для окремих видів об'єктів, а внаслідок запропонованих ними механізмів регулювання негативний побічний ефект значно перевищить будь-який позитивний вплив (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/reforms/jak-zakonoprojekti-8178-1-i-8225-peretvorjat-derzhavu-na-tsarja-midas.html>). – 2023. – 25.02).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Законодавці проводять консультації з європейськими інституціями щодо внесення змін до закону про конкурсний відбір претендентів на посади суддів Конституційного Суду України. Про це повідомив в інтерв'ю Голова Верховної Ради Р. Стефанчук, передає Укрінформ.

Він нагадав, що 13 грудня минулого року парламент підтримав законопроект №7662 стосовно конкурсного добору кандидатур на посади суддів КС, який потрібний для євроінтеграції. Після цього отримав друге рішення Венеційської комісії стосовно цього законопроекту, в якому йшлося про необхідність збільшення кількості членів конкурсної комісії за квотою міжнародних партнерів з трьох до чотирьох.

“Зараз ведуться дискусії з європейськими інституціями, бо це викликає сумнів, коли приходить рішення, коли парламент проголосував свій закон, який базується на першому рішенні Венеційської комісії. По-перше, у практиці Венеційської комісії таких випадків було дуже мало, коли вони поправляли свої ж рішення. По-друге, ми ведемо дискусії, бо формат чотири на три нівелює фактично представництво України. Тоді у нас логічне питання: а для чого тоді ці три члени комісії, якщо чотири можуть прийняти все?” – сказав він.

На його переконання, при формуванні складу Конституційного Суду має бути дотриманий правильний баланс інтересів з урахуванням України як самостійної держави (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3673767-zakon-pro-konkursnij-vidbir-do-ks-deputati-provodat-konsultacii-z-evroinstituciami.html>). – 2023. – 22.02).

Голова Верховного Суду В. Князев вважає, що критичні висловлювання заступника керівника офісу президента Андрія Смирнова восени минулого року стосовно формування Вищої ради правосуддя могли негативно відбитися на подальшому процесі судової реформи в Україні. Дії представника ОП очільник ВС назвав скоріш деструктивними у інтерв'ю *hromadske*.

Свою позицію Князев окреслив у відповідь на прохання прокоментувати заяву Смирнова від 13 листопада 2022 року. Йдеться про коментар щодо затвердженого Етичною радою списку кандидатів до Вищої ради правосуддя: «Якщо Етична рада, головою якої є чинний суддя ВС, обирає кандидатами до ВРП 16 людей, 7 з яких є суддями того ж ВС, і це сприймається суспільством, тоді все в порядку».

За словами голови Верховного Суду, суддівська спільнота вкрай негативно

сприйняла цю заяву. На його думку, такі посилення навіть могли призвести до провалу формування Вищої ради правосуддя та невиконання однієї з рекомендацій Єврокомісії на шляху України до ЄС.

«Бо якщо наше євроінтеграційне завдання було сформувати Вищу раду правосуддя, а один із керівників ОП фактично критикує ті етапи процесу, які закладені в реформу ВРП, – це демотивує суддів на участь у з'їзді, на обрання нових членів ВРП», – пояснив Князєв.

Через це він розцінив дії Смирнова «більш як деструктивні». Глава ВС також наголосив, що вирішальний голос в Етичній раді мають члени, делеговані міжнародними партнерами, а з семи кандидатів від Верховного Суду, про яких казав заступник керівника ОП, далеко не всі зрештою стали членами Вищої ради правосуддя.

«Тож такі висловлювання в бік Етичної ради що означають? Профільний заступник ОП звинувачує наших партнерів у чому?» – риторично запитав Всеволод Князєв.

Водночас, сам А. Смирнов сказав, що роботу Етичної ради критикували такі антикорупційні організації, як «Центр протидії корупції» та DEJURE, а він лише окреслив ключові моменти, що можуть породжувати сумніви щодо діяльності органу в суспільстві.

«Дуже прикро усвідомлювати, що в нас різні розуміння судової реформи і євроінтеграції. Реформа рухається і буде рухатись ще активніше. Підкреслю, що робота всіх дорадчих органів, зокрема й Етичної ради, має бути побудована виключно на довірі до цих органів», – заявив він.

Більше того, Смирнов додав, що повторював слова з коментаря від 13 листопада і послам G7, котрі питали про результати й ефективність роботи Етичної ради.

«Також не можна не помітити, що вже після рішення Етичної ради щодо кандидатів до ВРП самі активні громадські організації, які дотичні до експертизи судової реформи, публічно ставили під сумнів якість кандидатів. Але вже є як є. Самовдосконалення не має зупинятися. Загалом з'їзд суддів завершився, і судді змогли обрати 8 членів ВРП», – підсумував

заступник керівника ОП (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/reforms/holova-verkhovnoho-sudu-zvinuvativ-zastupnika-kerivnika-op-u-destruktivnikh-dijakh-shchodo-sudovoji-reformi.html>). – 2023. – 22.02).

Рада суддів України оприлюднила список кандидатів на посаду судді Конституційного Суду, які мають призначатися з'їздом суддів України. Про це повідомляє пресслужба РСУ, передає Укрінформ.

Зазначається, що на дві вакансії претендують 13 кандидатів. Серед них – суддя Ковпаківського районного суду м. Суми І. Бичков, суддя Южноукраїнського міського суду Миколаївської області О. Волкова, суддя Господарського суду Львівської області О. Галамай, суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ Є. Євграфова, голова Херсонського апеляційного суду О. Коровайко, суддя у відставці Волинського апеляційного суду А. Овсієнко, суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду А. Олійник, суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, суддя-спікер О. Яновська, суддя Київського окружного адміністративного суду Н. Панченко, суддя Великої Палати Верховного Суду О. Прокопенко.

Кандидатами на посаду судді КСУ також є в.о. доцента кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ Лариса Корунчак, асистент, доцент кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. Печений, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. Радутний.

Відбір кандидатів відбуватиметься за новою процедурою за участю дорадчої групи експертів у складі 6 осіб (трое з яких є міжнародними експертами). Відібрані нею кандидати надалі можуть бути призначені на посади суддів КСУ суб'єктами формування КСУ.

Як повідомлялося, у грудні минулого року парламент ухвалив закон щодо конкурсного

добору кандидатів до Конституційного Суду України, яким передбачено створення допоміжного органу – дорадчої групи експертів, яка буде допомагати оцінювати відповідність кандидатів на посаду суддів КСУ. Ця група зможе аналізувати документи, запитувати додаткову інформацію, як у самих кандидатів, так і в інших органів, проводити співбесіди із кандидатами. За результатами роботи група має рекомендувати не менше трьох осіб на одну вакантну посаду (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3669999-rada-suddiv-opriludnila-spisok-kandidativ-u-suddi-ksu.html>)). – 2023. – 14.02).

Попри наявність повноважного складу, Вища рада правосуддя не може відновити розгляд дисциплінарних скарг на суддів. Адже бракує дисциплінарних інспекторів, які мають бути залучені в цю процедуру.

Наразі зроблений перш крок: така служба, згідно із рішенням ВРП, утворена в штаті Ради, інформує «Закон і Бізнес».

Як відомо, згідно зі ст.27 закону «Про Вищу раду правосуддя» у секретаріаті ВРП має бути утворена служба дисциплінарних інспекторів для здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів.

Вона формується з числа осіб, які мають вищу юридичну освіту, стаж професійної діяльності у сфері права не менше 15 років, з яких не менше 8 років сукупного стажу роботи на посадах судді, прокурора, адвоката.

Конкурс на зайняття посад дисциплінарних інспекторів мав бути оголошений ще у серпні 2022 року. Натомість ВРП рішенням №1809/0/15-21 зупинила розподіл деяких справ (матеріалів) між членами Ради через відсутність такою служби.

Станом на початок 2022 року у ВРП знаходилися 3151 нерозподілена скарга.

Водночас, як зазначив голова ВРП Г. Усик, «існує ризик наразитися на критику щодо непрозоро проведеного відбору» дисциплінарних інспекторів. Адже під час воєнного стану конкурси на державну службу не проводяться.

З огляду на це, ВРП запропонувала законодавцю запровадити перехідний

період для запуску служби дисциплінарних інспекторів, доопрацювавши положення закону в цій частині. А дисциплінарні провадження здійснювати за раніше визначеною законом процедурою тобто розподіляти скарги членам ВРП та розглядати їх висновки на засіданнях дисциплінарних палат.

До речі, на сайті Президента недавно зареєстрована петиція, в якій також наголошується на необхідності тимчасового відновлення розгляду дисциплінарних скарг щодо дій суддів за попереднім порядком. Хоча наразі вона набрала тільки 377 голосів.

Тож формальне утворення СДІ у складі секретаріату ВРП не набагато наближає відновлення розгляду дисциплінарних проваджень. Хіба що законодавець дослухається до думки членів ВРП та внесе поправки до закону (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/154808-sluzhbu_disciplinarnih_inspektoriv_utvoreno_u_vrp_scho_dali.html)). – 2023. – 9.02).

Через відсутність висновків етичної ради щодо кандидатів у члени Вищої ради правосуддя, з'їзд представників юридичних вищих начальних закладів та наукових установ знову відклали.

За інформацією Міністерства освіти і науки, тепер він має розпочатися об 11:00 21 квітня на базі Державного торговельно-економічного університету, інформує «Закон і Бізнес».

Як відомо, Міносвіти не вперше змушено переносити дату скликання з'їзду, який має обрати одного члена ВРП за квотою науковців. Спочатку форум призначили на 16.12.2022 та оголосили новий конкурс на заповнення вакансії у складі ВРП. Потім час початку перенесли на 17 лютого цього року.

Проте дотепер ЕР навіть не затвердила список претендентів-науковців, допущених до етапу співбесід. Хоча збір заяв на участь у конкурсі завершився 3 місяці тому (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/154846-naukovcyam_uchergove_zminili_datu_zizdu.html)). – 2023. – 13.02).

Рада суддів України не призначила кандидата до першого складу Дорадчої групи експертів,

яка має проводити відбір кандидатів на посади суддів Конституційного Суду України. Як передає Укрінформ, про це інформує пресслужба РСУ.

“За результатами таємного голосування щодо призначення особи до першого складу Дорадчої групи експертів жоден з кандидатів не набрав необхідної кількості голосів”, – ідеться в повідомленні.

Зазначається, що кандидатами до першого складу Дорадчої групи цього разу були суддя Касаційного адміністративного суду у складі ВС Мирослава Білак, суддя Верховного Суду Олександр Волков та суддя Шостого апеляційного адміністративного суду Володимир Кузьменко.

За результатами таємного голосування членів РСУ Мирослава Білак отримала три голоси, Олександр Волков – два голоси, Володимир Кузьменко – 10.

Для призначення до складу Дорадчої групи експертів кандидат мав набрати 12 голосів членів Ради суддів України.

У таємному голосуванні брали участь 23 члени РСУ.

“З огляду на те, що жоден з кандидатів не набрав необхідної кількості голосів Рада суддів України ухвалила рішення оголосити про початок прийняття пропозицій щодо кандидатури до першого складу Дорадчої групи експертів”, – інформує пресслужба РСУ (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3665054-rada-suddiv-ne-zmogla-obrati-predstavnika-do-doradcoi-grupi-ekspertiv-z-vidboru-suddiv-ksu.html>)). – 2023. – 3.02).

Поки що жоден суддя Конституційного суду України добровільно не подав свої документи до Реєстру декларацій. Про це заступник голови Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) Артем Ситник заявив в інтерв'ю проєкту «Є питання», передає Укрінформ.

«Якщо ми говоримо про суддів, то, наприклад, з Конституційного суду жоден суддя не подав добровільно декларацію. Якщо ми говоримо про членів уряду, то лише один

міністр освіти та науки подав свою декларацію з чинних членів Кабінету Міністрів», – сказав Ситник.

За його даними, лише 28 народних депутатів подали щорічні декларації добровільно. «Якщо ми говоримо про керівників військово-цивільних адміністрацій, керівників державних адміністрацій, то з 30 таких посадовців лише п'ять подали свої декларації. А ми знаємо прекрасно, який обсяг коштів освоюється щодня, в тому числі й благодійних. Це було б дуже ефективно мати ці декларації і в ході фінансового контролю перевіряти добросовісність використання цих коштів», – додав заступник голови НАЗК.

Він також відзначив, що декларації за 2021 рік подали лише 33 тис. посадовців із високими корупційними ризиками.

Ситник зауважив, що багато посадовців думають, що поки не поновлене обов'язкове електронне декларування, ніхто не зможе проконтролювати їхні статки. Насправді це не так, бо у НАЗК є ще один інструмент. Це моніторинг способу життя публічних службовців та посадовців. Якщо ж агентство знаходить різницю між витратами та доходами, і вона не пояснюється законними джерелами, складає обґрунтований висновок та скеровує його до правоохоронних органів. Один із недавніх прикладів застосування цього механізму – історія з маєтком народного депутата Павла Халімона за 10 млн грн. За цим фактом Офіс генпрокурора зареєстрував кримінальне провадження.

Як повідомлялося, з 1 січня 2023 року мала б початися традиційна щорічна кампанія декларування. Проте через початок активної фази війни рф проти України обов'язкове декларування було призупинене. Посадовці та депутати мають можливість подавати декларації лише за бажанням (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3671132-zoden-sudda-konstitucijnogo-sudu-ne-podav-deklaraciju-dobrovilno-sitnik.html>)). – 2023. – 16.02).

П. Порошенко з трибуни парламенту закликав Верховну Раду внести зміни до

закону про Конституційний Суд і зробити його відповідним європейським стандартам. Порошенко нагадав, що законопроект «Європейської Солідарності» відповідав усім вимогам, однак Верховна Рада підтримала варіант, який віддаляє євроінтеграцію України.

«Щойно завершився історичний Саміт Україна-ЄС. Це був перший Саміт під час широкомасштабної військової агресії та перший Саміт після того, як Україна набула статусу країни-кандидата в члени Європейського Союзу. Саме тому так важливо для нас забезпечити прогрес в нашій інтеграції. Забезпечити, щоб вже цього року розпочалися переговори про вступ», – наголосив Порошенко.

«Одним із головних питань є формування незалежної судової системи і незалежного Конституційного Суду. Ми мали проголосувати законопроект «Європейської Солідарності», який був повністю узгоджений з європейськими партнерами. Замість цього проголосували інший

закон, який відштовхнув євроінтеграцію», – констатує п'ятий Президент.

«Зараз ми вимагаємо поставити до Порядку денного закон про Конституційний Суд і проголосувати його в редакції, яка відповідає рекомендаціям Венеціанської комісії, і Європейської Комісії. Бажано було б це зробити до Саміту», – зауважив Порошенко.

Він також нагадав, що 90% українців підтримують членство нашої держави у Європейському Союзі.

Петро Порошенко також закликав імплементувати закон щодо перейменування рпц в Україні. «рпц – це «п'ята колона». Прийняте рішення Конституційного Суду України щодо використання назви російської православної церкви. Ми маємо негайно імплементувати цю норму», – наголосив п'ятий Президент (*Прямий (https://prm.ua/poroshenko-nahadav-sluham-pro-konstytutsiynyy-sud-i-pereymenuvannia-rosiyskoi-tserkvy/). – 2023. – 6.02).*

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Князєв В., голова Верховного суду

Судова реформа, воєнні злочини та репарації

(Інтерв'ю)

Про хід судової реформи, повернення судочинства на деокуповані території, розслідування воєнних злочинів і переслідування злочину агресії, а також можливість для України отримати репарації за завдану російською війною шкоду, журналіст «Голосу Америки» поговорив із Головою Верховного Суду Всеволодом Князєвим.

– *Перед самітом Україна – ЄС депутати ЄС закликали працювати над переговорами про вступ України в ЄС. Серед вимог – багато реформ. Як ви можете оцінити хід судової реформи?*

– Дійсно, пункти номер один і два у вимогах Єврокомісії щодо вступу України до ЄС стосуються судової реформи. Я так розумію, що це найважливіші моменти, на які звернули увагу наші європейські партнери.

Перше – реформа Конституційного Суду, яка на сьогоднішній день відбувається, бо прийнятий відповідний закон щодо конкурсного відбору до КС. Втім, цей закон був поки критично оцінений Венеціанською комісією.

Друга вимога – реформа судової системи, створення Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Тут ми маємо вже прогрес. Ми завершуємо цей пункт вимог Єврокомісії шляхом формування ВККС, кандидати до якої зараз відбираються. Думаю, що у березні вони вже будуть призначені ВРП, і ми завершимо ту судову реформу, частину судової реформи, яку від нас очікують наші європейські партнери.

– *Можемо спочатку поговорити про реформу КС і рішення ВК? Ця реформа також*

була негативна сприйнята Брюсселем. В чому була головна проблема і що можна змінити?

– Той закон, який прийнятий і підписаний та набув чинності, передбачає участь трьох українських членів у дорадчій групі і трьох міжнародних. Але ВК у своєму зміненому висновку закликала обрати 4 членів від міжнародних організацій, іноземних партнерів. Якщо ми знаходимось на шляху до євроінтеграції – маємо робити все вже зараз, щоб наші ключові органи відповідали європейським стандартам.

– Які ваші очікування від нового складу ВРП та ВККС?

– Формування нових ВРП та ВККС має стати ключовим елементом у нашому дуже важливому завданні всієї України – боротьбі з корупцією для формування сильної демократичної потужної держави. Без боротьби з корупцією, наявності сильних органів влади, в тому числі органів суддівського врядування, ці завдання виконати буде неможливо. Я абсолютно впевнений, що новий склад ВРП зробить все можливе, щоб відновити довіру до судової влади.

– Влітку ви говорили, що 100 судів змінили свою територіальну присутність з окупованих територій на територію України, контрольовану урядом України. Яка ця цифра зараз, яка ситуація із доступом до правосуддя на територіях, які зараз окуповані та територіях, які нещодавно були деокуповані?

– Ми відновлюємо юрисдикцію судів на деокупованих територіях. На сьогоднішній день, вже понад 35 судів відновили територіальну юрисдикцію. Зараз відновлюємо територіальну юрисдикцію судів Херсонщини.

Це непросте питання, бо продовжують постійні ракетні обстріли як Херсона, так і Херсонщини. Приміщення судів знищені. Приміщення Херсонського апеляційного суду повністю знищене. Інші приміщення частково пошкоджені, приміщення розграбовані, заміновані, немає нічого. Російський ворог виносив абсолютно все, викрадав все, що тільки міг, із приміщень всіх державних органів, в тому числі і судової влади. Те, що ворог не міг вкрасти – знищувалось.

Наразі немає жодної копійки фінансування в бюджеті на відновлення пошкоджених і зруйнованих судів, але я вдячний нашим суддям, які збирають власні кошти із своїх заощаджень на відновлення роботи судів. Бо розуміють, що відновлення роботи судової влади на певних територіях дуже важливе. Наші громадяни мають відчутти, що влада повернулася на деокуповані, звільнені території.

– Зараз мільйони українців виявились вимушеними переселенцями. Через те, що їхні будинки були зруйновані, або була загроза їхньому життю. Багато із них опинилось за кордоном. Яка ситуація із доступом цих людей до дистанційного правосуддя?

– Ситуація така, що дійсно – без запровадження дистанційного правосуддя дуже важко сьогодні забезпечувати доступ громадян до правосуддя. На жаль, парламент гальмує прийняття відповідних змін в законодавство, які б дозволили дистанційному правосуддю повноцінно функціонувати. За умови відсутності дистанційного правосуддя це великий ризик для всіх працівників апарату постійно знаходитись в приміщенні суду і ризикувати тим, що вони можуть просто загинути внаслідок обстрілу.

– Який статус у суддів, які взяли в руки зброю та вирішили приєднатись до лав ЗСУ?

– Таких суддів у Верховному Суді четверо, а у всій судовій системі – 20. Близько 200 працівників апарату зі зброєю в руках захищають нашу Батьківщину. Вони мають такий статус як всі інші наші військові. Вони продовжують захищати Батьківщину зі зброєю в руках.

Звичайно, вони не розглядають справи. Вони знаходяться на фронті. Після закінчення бойових дій, після нашої перемоги, ці судді повернуться до наших судів і продовжать здійснювати правосуддя як судді.

– Генпрокурор України закликає до створення спеціального міжнародного трибуналу, бо українські суди не можуть розслідувати злочин агресії Росії. Яка ваша думка стосовно цього трибуналу?

– Щодо цього найвищого військового і політичного керівництва – своє слово має

сказати як МКС, так і спеціальний трибунал, який має бути створений. Повністю підтримую ідею створення цього спеціального трибуналу.

Міжнародна спільнота, всі країни світу мають сказати «ні» – ми створили механізм, який дозволить притягнути до відповідальності за злочин агресії лідерів тих країн, які сьогодні її вчинили і потенційно будуть вчиняти надалі. Сьогодні такого механізму немає. Утворення такого спеціального міжнародного трибуналу важливе не тільки для України, щоб в подальшому була превентивна мета. Бо одна із цілей покарання – превентивна.

– *Чи працюватимуть українські суди над цим питанням і яким буде процес репарацій – відшкодування Росією шкоди, скоєної в Україні?*

– Сьогодні це питання обговорюється як всередині України, так і на зовнішньополітичному рівні. Є різні думки щодо механізму роботи, відшкодування збитків,

завданих громадянам України. Виглядає так, що краще всіх в цьому напрямку просунулись дві країни – Канада і Сполучені Штати, які прийняли закони, що дозволяють звертати стягнення на активи Російської Федерації, російських олігархів і потім використовувати ці кошти для погашення шкоди, яка вчинена на території України. Маємо гарний приклад в Сполучених Штатах.

Путін сам на суд не з'явиться, маємо щось із цим зробити, і Росія сама не заплатить. Єдиний варіант – арештувати всі ці активи, які знаходяться за кордоном. Це великі активи як Путіна, так і тих олігархів, які допомагають йому вести агресивну війну і потім використовувати ці активи для погашення шкоди Україні (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/154871-bez_borotbi_z_korupcieyu_ci_zavdannya_vikonati_bude_nemozhli.html). – 2023. – 14.02).

Білак М., суддя Касаційного адміністративного суду

Реформа Конституційного Суду України: місія (не)можлива?

Нещодавнє рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справі «Овчаренко і Колос проти України» (заяви 27276/15 та 33692/15), винесене 12 січня 2023 року, де Суд констатував порушення дотримання належної правової процедури звільнення колишніх суддів Конституційного Суду України, свідчить про необхідність дотримання важливих європейських стандартів належної правової процедури, яка є частиною принципу правовладдя (верховенства права) за будь-яких умов існування суспільства і держави.

Порушення справедливої процедури не є виключенням і за сучасних обставин, коли країна перебуває в умовах війни і на шляху до членства в Європейському Союзі, коли ключовою вимогою до України є проведення успішної судової реформи та реформи Конституційного Суду України.

І якщо в останні місяці Україна зробила низку важливих кроків у реформуванні судової гілки влади (це і відновлення повноважності

Вищої ради правосуддя, і завершення половини співбесід для добору членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України), то боротьба за високопрофесійний та добросесний Конституційний Суд (далі КСУ) тільки набирає обертів.

Адже, з одного боку, є низка рекомендацій Венеційської комісії, які поки що не знайшли своєї імплементації в законодавстві щодо Конституційного Суду, а з іншого боку – добір кандидатів в Дорадчу групу експертів для відбору кандидатів на посади суддів КСУ за своєю квотою вже вдруге розпочала Рада суддів України.

І тут увагу варто звернути на важливість участі у цьому конкурсі від судової гілки влади, саме представника адміністративної юстиції, як важливого правового інституту, що покликаний вирішувати спори між людиною і державою.

Саме подібні категорії спорів щодо дотримання належної правової процедури проведення відповідних конкурсів і розглядають

адміністративні суди, забезпечуючи принцип правовладдя в державі.

Доброчесність суддів та експертів, які проводять їх добір має бути поза сумнівом

Мені, як науковцю, що став частиною судової системи в результаті відкритого конкурсу до Верховного Суду, який відбувався згідно рекомендацій та підтримки наших міжнародних партнерів, очевидним є те, що проводячи ці реформи, ми не тільки обираємо свій європейський шлях, не тільки вшануємо загиблих на війні захисників нашої країни, а й будемо майбутнє для всіх українців на роки вперед.

Доброчесність всіх суддів, загальних судів та суддів Конституційного Суду має бути поза сумнівом, а для цього поза сумнівом мають бути члени тих органів, які проводять такий добір.

Вже традиційно реформування судової влади відбувається зверху вниз.

Уже 5 років успішно працює оновлений Верховний Суд, довіра до якого поступово зростає. Трохи більше 3 років успішно працює Вищий антикорупційний суд. Добори суддів до цих судів проводилися через відкриті конкурси.

Формування КСУ до цього часу мало лише обмежений конкурсний добір, без чітких і однакових критеріїв для всіх кандидатів всіх суб'єктів обрання та призначення. Це частково підривало публічну довіру (Public trust) до діяльності КСУ.

Негативну роль для довіри зіграли і певні спекуляції щодо його рішень з боку політиків.

Однак КСУ – це єдиний орган, уповноважений на здійснення конституційного контролю за відповідністю законів та інших правових актів Конституції України, а також надання офіційного тлумачення Конституції України. Отже, відновлення публічної довіри до цієї інституції є складним, але необхідним кроком.

Україна зможе здобути членство в Європейському Союзі за умови створення сильних людиноцентричних інституцій влади, насамперед судової. З цією метою, для прозорого і зрозумілого добору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України, а

також для здійснення реформи Конституційного Суду України законодавець і створив Дорадчу групу експертів, яка є проявом відповідальності влади перед суспільством.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» кандидати на посаду судді мають відповідати високим моральним якостям і рівню компетентності у сфері права.

Це вкрай важливо, адже Конституція України – це, зокрема, те, що про неї говорять судді Конституційного Суду України, який наділений виключним правом здійснювати її офіційне тлумачення, що має загальнообов'язковий характер.

Сильні, незалежні, доброчесні судді Конституційного та Верховного Судів здатні не лише виконувати задачі з судового розгляду справ або конституційних скарг, а й здатні застосовувати принципи правовладдя, що є основою для побудови сильних інститутів влади у демократичній, правовій державі.

Прозорість процедур допомагає формувати публічну довіру суспільства до інститутів влади

Мої наукові дослідження стосувалися сутності Конституції України, процедури її юридичного захисту Конституційним Судом України, де людина і суспільство – не сторонні спостерігачі.

У Торонтському університеті (Канада) я вивчала вплив релігійних цінностей на основи конституціоналізму. В Оксфордському університеті (Англія) – досліджувала питання справедливої процедури.

Тож досвід науковця-конституціоналіста та судді Касаційного адміністративного суду закрипили чітке розуміння того, що суд – надважливий механізм утілення конституційних прав і свобод людини і громадянина, а основою їх захисту є принцип правовладдя.

Навіть якщо на законодавчому рівні немає чіткого регулювання, всі питання публічно-правового характеру, зокрема наявність або відсутність регулювання нормативним актом, вирішуються за допомогою принципу правовладдя.

Саме таку справедливість забезпечує доктрина справедливої процедури (Fair procedures), що є частиною принципу правовладдя, яку імplementовано в національну систему права через Статут Ради Європи і Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод.

Згідно з цією доктриною мають бути забезпечені права особи:

- бути вислуханою;
- на допомогу і представництво;
- знайомитися з матеріалами справи;
- обґрунтованість прийняття органом влади несприятливих актів;
- на визначений порядок їхнього оскарження, відшкодування заподіяної шкоди тощо.

Ця доктрина допомагає втілювати матеріальні права людини і громадянина в якнайкращий спосіб для них. Саме тому робота у Верховному Суді дала можливість у співпраці з колегами послідовно запроваджувати цю доктрину в українську правову систему через прийняття рішень і розвивати цей процес далі.

Для нашої країни на шляху до Європейського Союзу ця доктрина надважлива тому, що запровадження прозорих процедур у діяльності суб'єктів владних повноважень дає змогу здійснювати контроль суспільства над владою і гарантує недопущення свавілля чиновників. Саме прозорість процедур допомагає формувати публічну довіру (Public trust) суспільства до інститутів влади.

Така публічна довіра повинна забезпечуватися і через проведення справедливої конкурсної процедури добору кандидатів на посади суддів Конституційного Суду України, що гарантує прозорість його діяльності, можливість обрати разом з нашими міжнародними партнерами гідних кандидатів на такі ключові посади в державі.

Прозорий конкурс дуже важливий насамперед для звичайної людини, яка має відчувати, що її права і свободи будуть захищені Конституцією України, а отже, формує довіру людей до системи інститутів державної влади у цілому.

Незастосування справедливої процедури поверне нас до старої судової практики, де підхід до правозастосування був дуже формальний, без урахування суті права. З

реформуванням Верховного Суду практика змінилася, і Верховний Суд став виконувати основну функцію – функцію права, а не факту.

Тільки люди високої моральності і компетенції можуть застосовувати принципи, які забезпечують людиноцентричний підхід

Зараз на часі реформування Конституційного Суду. Кандидати на посаду судді КСУ мають усвідомлювати свою високу відповідальність перед суспільством у дотриманні не тільки етичних стандартів поведінки і доброчесності, а й у людиноцентричному підході під час здійснення конституційного провадження.

Тобто суддя має вирішувати справу відповідно до принципу верховенства права, застосовуючи його в кожній справі.

Тільки люди високої моральності і компетенції, як свідчить мій практичний досвід роботи у Верховному Суді, можуть застосовувати принципи, які забезпечують людиноцентричний підхід.

Саме тому запровадження прозорого конкурсного відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України посилює прозорість і ясність дій державної влади та мінімізує ризик помилок у цьому процесі.

Члени конкурсної комісії, як і члени українського суспільства матимуть впевненість, що у разі обрання судьями відібраних комісією кандидатів, саме вони зможуть втілювати матеріальні права людини через перевірку дотримання відповідних процедур суб'єктами владних повноважень.

Це сприятиме забезпеченню справедливості прийнятих рішень, а отже, і справедливості правопорядку в Україні.

Такі дії держави забезпечують не тільки прозорий конкурс для кандидатів на посади суддів Конституційного Суду України та відбір чесних суддів, а й відповідність таких дій держави європейським стандартам «належного врядування», що, власне, зменшує потенційну можливість наших громадян звертатися до ЄСПЛ з приводу недотримання належної правової процедури та сприятиме швидкому просуванню країни до членства в Європейському Союзі (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2023/02/9/7388610/>). – 2023. – 9.02).

Смирнов А., заступник керівника Офісу президента

No way back. Судова реформа як ключовий вимір європейського розвитку країни

Історичний момент, в якому перебуває Україна, попри всю його трагічність і біль, має найважливішу опцію – шанс.

Шанс змінитися всередині та змінити на краще все навколо нас.

Шанс віддячити найхоробрішим людям найхоробрішої країни за героїзм і звитягу, за втрачені життя і здоров'я, за втрачене все, щоб у нас був шанс.

Україна вже ніколи не повернеться до своєї довосної парадигми існування.

І вікно можливостей, яке відкрите для нас сьогодні, може або наповнитися свіжим повітрям вільного, демократичного і цивілізованого світу, забезпеченого справедливістю та верховенством права, або ні. І про останнє краще навіть не думати.

Я вирішив написати цей текст після того, як побачив кілька інтерв'ю ключових функціонерів судової влади.

Головне, що я помітив, – це повна відсутність хоча б якоїсь візії того, що має бути змінено в судовій системі в найближчому майбутньому на користь суспільства, яке очікує вже не точкових, а докорінних змін у самій системі доступу до якісного, швидкого та справедливого правосуддя.

Замість цього, хмарні міркування про те, як було комусь важко і як судова система прийняла бій.

Це хронічна історія, коли люди, які відірвалися від реальності, так в неї і не повернулися.

Безумовно, я мав нагоду спілкуватися з судьями-воїнами. Підкреслю, саме воїнами, які живуть в окопах і боронять країну. Честь і шана!

Водночас я бачив й іншу сторону, коли окремі фігуранти погрожували прикордонникам, намагаючись виїхати за кордон. Було різне, і час все розставить на свої місця. Але змінювати і змінюватись потрібно вже сьогодні. І робити це потрібно швидко.

Дійсно, війна ще не закінчилася, але перемога неодмінно буде. Наші захисники повернуться додому. І мені важко уявити, які альтернативні методи досягнення справедливості можуть бути, якщо людина, яка поклала своє здоров'я, втратила близьких і рідних або своє майно, знову зіштовхнеться з класичним окозамилюванням у судах.

Перша робоча зустріч у новому році з послами G7 була присвячена саме змінам в судовій системі.

Перша, тому що реформа верховенства права залишається першою і ключовою на шляху повної інтеграції України до ЄС.

Без доведення до кінця цієї реформи, без міцних та добросовісних інституцій в судовій владі, без відновлення довіри до неї, мови про інвестиції в повоєнну Україну не буде. Потенційні інвестори світового рівня прямо вказують про відсутність чесних механізмів юридичного захисту цих коштів.

Зауважу, що подальші кроки зміцнення сектору правосуддя ґрунтуються на низці документів, розроблених урядом та міжнародними партнерами, серед яких:

- дорожня карта G7 щодо судової та антикорупційної реформ в Україні від 25 січня 2021 року;

- стратегія президента щодо розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства від 11 червня 2021 року;

- висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі від 17 червня 2022 року

- нещодавній проєкт сектора реформування юстиції «Плану відновлення України».

Отже, невідкладні кроки виглядають так:

Реформа конституційного судочинства:

- Термінове запровадження чіткого і прозорого конкурсного процесу відбору суддів КСУ на основі чітко визначених критеріїв добросовісності та професіоналізму за участю міжнародних експертів у перевірці всіх кандидатів.

- Посилення дисциплінарних процедур та етичних вимог до суддів КСУ.

- Забезпечення неупередженого відкритого обговорення та голосування суддів КСУ на основі прозорого та відкритого розгляду справ.

Забезпечення справедливої, ефективної та прозорої діяльності Вищої ради правосуддя (ВРП) та Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) через:

- Забезпечення розробки та ухвалення справедливих та прозорих правил процедури та внутрішніх положень, зокрема процедур розгляду етичних порушень, яких припустилися члени ВРП та ВККС.

- Посилення прозорості діяльності ВРП шляхом трансляції засідань та відкритого голосування.

- Посилення громадського нагляду за ВРП.

Оптимізація та автоматизація роботи ВРП на основі попередньо проведеного аналізу бізнес-процесів та покращення автоматизації процесів ВККС для забезпечення своєчасного ефективного відбору нових суддів та оцінювання діючих суддів.

Удосконалення відбору суддів та кваліфікаційне оцінювання суддів:

Запровадження змін до критеріїв відбору та кваліфікаційного оцінювання суддів із вимогами доброчесності та професіоналізму, уніфікованими в законодавстві, що стосується судової системи.

Оптимізація процедури відбору та кваліфікаційного оцінювання суддів для того, щоб мати змогу терміново заповнювати зростаючу кількість вакансій у судах апеляційної та першої інстанцій кваліфікованими суддями.

Розробка та прийняття чітких внутрішніх правил та процедур ВККС для підтримки прозорих, об'єктивних і заснованих на довірі процесів відбору суддів та їх кваліфікаційного оцінювання.

Зміцнення ролі Громадської ради доброчесності шляхом встановлення суворіших критеріїв для членства в ній, розширення її повноважень щодо оцінювання доброчесності кандидатів на посади суддів у судах першої інстанції.

Посилення політики та процедур дисциплінарної відповідальності суддів:

- Посилення підзвітності суддів шляхом ухвалення чітких правил, стандартів і процесів для здійснення дисциплінарного провадження та розгляду скарг щодо неналежної поведінки суддів.

- Створення Служби дисциплінарних інспекторів ВРП, укомплектованої висококваліфікованими та доброчесними інспекторами.

Тепер переходимо до пріоритетних завдань, втілення яких або вже розпочалося, або навіть уже реалізоване.

Гармонізація українського законодавства із законодавством ЄС:

- Впорядкування координації між Верховною Радою та Офісом з питань євроінтеграції щодо актуалізації переліку євроінтеграційних законопроектів.

- Оновлення методології розробки та моніторингу плану законотворчої діяльності ВР з огляду на розгляд та ухвалення законопроектів щодо інтеграції в ЄС.

- Визначення та пріоритезація українських законів та нормативно-правових актів у сфері правосуддя, які необхідно гармонізувати із законодавством ЄС.

Удосконалення роботи Верховного Суду:

- Перегляд поточної структури Верховного Суду. Цю проблему варто було вирішити, просто не створюючи її в минулому. Три з половиною роки експерти всіх рівнів нарікають на недосконалість чинної структури, наявність в окремих випадках конфлікту інтересів, відсутність сталої судової практики, що врешті лише поглиблює проблему правової невизначеності.

- Встановлення чітких, я б навіть сказав, жорстких правил для передачі справ до Верховного Суду, наголошуючи на справах великого суспільного та правового значення, одночасно забезпечуючи уніфікацію судової практики.

- Аналіз та перегляд процесуальних фільтрів для оптимізації розгляду касаційних скарг та обмеження загального обсягу справ у Верховному Суді.

Адміністративне судочинство:

– Перегляд підсудності адміністративних спорів проти державних органів.

Підвищення ефективності судової адміністрації:

- Проведення повного аудиту й реорганізації Державної судової адміністрації (ДСА) з посиленням контролю з боку реформованої ВРП для забезпечення роботи ДСА на потреби судової влади з необхідним рівнем прозорості, чесності та професіоналізму.

- Створення офісу трансформації в рамках ДСА, який би фокусувався на розбудові потенціалу та людських ресурсах, управлінні та оптимізації активів, бюджетуванні та фінансовому управлінні, ІТ та управлінні даними.

Перегляд системи суддівського самоврядування:

- Проведення аудиту органів суддівського врядування та самоврядування, щоб уникнути дублювання функцій та сприяти ефективному використанню обмежених фінансових ресурсів.

- Оптимізація системи суддівського самоврядування та забезпечення належного представництва в них суддів і судів від усіх регіонів.

- Розробка нормативно-правової бази з технічним рішенням для проведення з'їзду суддів України онлайн.

Оптимізація мережі судів та цифровізація системи правосуддя:

- Оптимізація існуючої мережі загальних судів відповідно до нового адміністративно-територіального поділу.

- Розширення функціональних можливостей Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) та електронного суду, включаючи створення сучасної системи управління електронними справами, сумісної з правоохоронними органами та прокуратурою, і забезпечення електронного архіву судових справ.

Я не виключаю того, що морально застаріла ЄСІТС, яку не вдалося нормально запустити, в якій одні модулі програми конфліктують з іншими, коли кілька разів змінювалися

підрядники розробки системи, може просто піти на пенсію.

Саме зараз профільний комітет ВРУ та Мінцифри за участю наших міжнародних партнерів дивляться в бік проведення повноцінного аудиту існуючої ЄСІТС та можливості швидкої розробки та впровадження нової системи, побудованої на кращому світовому досвіді.

Відновлення процесу оцифрування матеріалів справ, зокрема у справах про військові злочини.

Розробка нового програмного забезпечення для Єдиного державного реєстру судових рішень.

Запровадження додаткових електронних інструментів та платформ для спілкування та обміну документами між сторонами судових процесів.

Удосконалення вебпорталу Судової влади для більшої зручності користувачів.

Реформування юридичної освіти:

- Розробка та впровадження суворих вимог до ліцензування та акредитації юридичних вишів, запровадження незалежних та стандартизованих вступних та випускних іспитів, а також забезпечення чесною та прозорою конкуренцією для державного фінансування студентів юридичних вузів.

- Модернізація навчальних програм юридичних вишів та методик викладання з наголосом на викладання права на досвіді та практиці, включаючи обов'язкові курси з професійної етики та написання юридичних документів.

- Розмежування юридичної освіти та підготовки кадрів для правоохоронних органів, заборонивши правоохоронним університетам присуджувати юридичні ступені, а юридичним вишам – правоохоронні кваліфікації.

Я впевнений, що стратегічне планування, до якого ми звикли в мирний час, коли всім з усіма потрібно було домовитися, минуло.

Темп, з яким потрібно впроваджувати реформи, має синхронізуватися з тими викликами, які стоять перед країною і нацією.

На порозі України стоять світові інвестори, які артикулюють про бажання та готовність

іноземного капіталу приходити в Україну в найважчий її історичний період. Але єдиною перешкодою на цьому шляху є відновлення довіри до правосуддя. Ця ситуація не залишає нам часу на дипломатичні маневри з багатьма зацікавленими в середині.

Погодьтеся, часто місце сидіння окремих функціонерів визначає і точку зору на ті чи інші перетворення. А тому за тим компромісом, який

ми завжди і довго шукали, зазвичай ховалося бажання зберегтися та зберегти.

Часу на домовленості просто немає. Ми виживаємо саме зараз, боремося саме зараз і змінюватися на краще ми теж мусимо зараз, не відкладаючи на потім (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2023/02/10/7388644/>). – 2023. – 10.02).

Усик Г., голова Вищої ради правосуддя

Мені дивно, коли критика зводиться виключно до того, що проблемою №1 є недоброчесні судді

(Інтерв'ю)

Новообраний голова Вищої ради правосуддя Григорій УСИК дав перше інтерв'ю на посаді прес-офісу ВРП. Він пояснив, чому вирішив позмагатися за місце у складі ВРП, а також поділився баченням ролі та місії ВРП на сучасному етапі. Зокрема, щодо шляхів відновлення довіри суспільства до судової системи в цілому, і Ради зокрема.

– *Григорію Івановичу, на з'їзді суддів ви отримали найбільшу підтримку. Які чинники впливають на авторитет особистості та зумовлюють повагу у суддівському середовищі?*

– Суддівське середовище нічим особливим не відрізняється у вимірі та визначенні авторитету особистості. Це насамперед порядність, відповідальність, професійне ставлення до своїх обов'язків, повага до колег. Це ті загальноприйняті критерії, які викликають повагу та довіру людей, формують авторитетну особистість.

На авторитет значною мірою впливають також рівень професійних знань, здатність відстояти свою позицію, а також чути аргументи опонента, які треба вміти визнавати у разі їх переконливості, що є необхідним для формування єдиної судової практики.

Думаю, що свою роль відіграв і мій життєвий та професійний досвід, адже я пройшов усі щаблі суддівської кар'єри, зокрема в суді першої інстанції працював понад 6 років, в

суді апеляційної інстанції – 15 років, з них 4 роки – секретарем судової палати в одному з найбільших судів України – Апеляційному суді м.Києва, та 5 років працював у Касаційному цивільному суді.

Я сподівався, що голосування за мою кандидатуру буде позитивним, однак результат перевершив очікування. Водночас такий високий результат покладає на мене надзвичайно велику відповідальність перед суддівською спільнотою та перед суспільством, які очікують позитивних змін у роботі ВРП і судової системи.

– *Обираючи той чи інший склад ВРП, з'їзд суддів також визначає і подальші вектори розвитку судової системи.*

– Звісно, на з'їзді вирішується не лише доля персоналії, а й питання щодо подальшого розвитку судової системи. ВРП має повноваження, які значною мірою впливають на кар'єру судді, але головною її функцією як незалежного органу державної влади та суддівського врядування, що прямо визначена законом, є забезпечення незалежності судової влади. Тому судді хочуть мати впевненість, що обраний ними член ВРП докладатиме всіх зусиль для забезпечення незалежності судової влади.

У суспільстві по-різному сприймають суддівську незалежність. Дехто думає, що це є

особистим привілеєм судді. Тоді як насправді суддям гарантується незалежність у прийнятті процесуальних рішень та дій, а в інших сферах, наприклад у повсякденному житті, статус покладає на суддю більше обов'язків та обмежень, ніж на пересічного громадянина. Адже суддя має бути взірцем доброчесності, дбати про свій власний авторитет та авторитет судової влади. Обмеження поширюються і на членів родини судді.

– *Що вас підштовхнуло до рішення претендувати на посаду члена ВРП?*

– Перш за все – це небажання миритися зі станом, в якому перебувають судова система та рівень довіри до судової влади. Я понад 27 років свого свідомого життя віддав роботі в судовій системі, тому мені не байдуже ставлення суспільства до неї.

Хочу докласти всіх зусиль, щоб змінити ставлення громадян і влади до судової системи, зробити діяльність ВРП та судової влади такою, яка буде зрозумілою і суддям, і суспільству. Без цього неможливий подальший політичний та економічний розвиток держави, її рух до європейської спільноти, яка сповідує принципи демократії та верховенства права. Саме прагнення змінити ставлення суспільства та влади до судової системи було головним мотивом прийнятого мною рішення висунути свою кандидатуру на посаду члена ВРП.

Процедура відбору на зайняття посади члена ВРП відбувалася за новими правилами за участю авторитетних іноземних експертів, які мали право переважного голосу, і була надзвичайно прискіпливою, її не можна порівнювати з попередніми. Усі члени ВРП отримали позитивні висновки, тому у громадськості не може бути жодних сумнівів у їхній доброчесності.

Звісно, авторитет судової влади залежатиме не лише від роботи Ради, а й від кожного судді. На суд покладено функцію захисту порушених прав, свобод та інтересів громадян, ефективність виконання якої залежить від професійної підготовленості та доброчесності кожного судді. Саме суд в особі конкретного судді чи колегії суддів, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує

кожному, хто звернувся за захистом, право на справедливий суд, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конституцією і законами України. Лише незалежний, професійно підготовлений і доброчесний суддя здатен повернути довіру суспільства до суду – ухваленням законних та справедливих рішень, які базуватимуться на принципах верховенства права.

Переконаний, що в судовій системі переважна більшість суддів є доброчесними та сумлінними, працюють з надзвичайно великим навантаженням, а нині ще й в умовах воєнного стану, часто під постійними обстрілами. Сутність людини проявляється у найскладніших, найважчих для неї ситуаціях. Уважаю, що судова система при такій катастрофічній нестачі кадрів, в умовах війни гідно себе проявила, і про цю важку повсякденну роботу суддів має знати широкий загал.

На жаль, інформаційна політика судової влади, в тому числі ВРП як органу суддівського врядування, істотно програє на інформаційному полі засобів масової інформації.

– *Якою є роль, місія сформованої за новими принципами ВРП у реаліях сьогодення? Як би ви хотіли, щоб Раду сприймали судді, громадяни?*

– У суспільстві та навіть деякими суддями ВРП сприймається переважно як каральний орган. Найчастіше увага суспільства концентрується на функції здійснення ВРП дисциплінарного провадження щодо судді, наче лише від розгляду скарг на суддів залежить розв'язання усіх проблем у судовій системі.

На мою думку, головні функції Ради – забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів, зокрема вжиття заходів щодо унеможливлення будь-якого зовнішнього та політичного впливу на суддю, створення умов для стабільної роботи судів. Адже недостатнє кадрове та фінансове забезпечення, невиконання судових рішень впливають на рівень довіри до суду та ВРП.

Надзвичайно важливі завдання – формування доброчесного високопрофесійного суддівського корпусу за новими принципами і правилами та відновлення довіри до судової влади.

– Але ж на рівень довіри також впливають позиція представників інших гілок влади та діяльність інших інституцій.

– Обов'язок держави – робити все можливе для забезпечення незалежності судової влади. На жаль, упродовж багатьох років все зводиться до критики з боку публічних осіб, особливо – під час виборчих кампаній.

У процесу відновлення довіри багато складових, і не всі вони залежать виключно від суддів чи органів суддівського врядування. Такими чинниками є належне фінансове та кадрове забезпечення роботи судів і стабільна досконала нормативно-правова база, яка наразі у нас розбалансована. Нові законодавчі акти інколи не узгоджуються із чинними, що регулюють суміжні правовідносини. Виникають колізії, прогалини, які треба якось заповнювати, і тоді йдеться вже про застосування норми та її тлумачення суддею.

Щодо фінансового питання зауважу, що існує певна диспропорція у зарплаті суддів першої, апеляційної та касаційної інстанції. Її розмір доцільно переглянути для суддів першої інстанції. Адже там – найбільший обсяг роботи. І уявлення пересічного громадянина про судову систему – як позитивне, так і негативне – залежить перш за все від роботи суду першої інстанції. Як можна вимагати обґрунтованих вмотивованих судових рішень, коли суддя розглядає по 15–20 справ на день?!

Критична ситуація із заробітною платою працівників апарату судів. Неприпустимо, коли секретар судового засідання отримує менше, ніж касир супермаркету. Де набрати відповідальних компетентних людей, які погодяться працювати за такі гроші з ранку до пізньої ночі, навіть у вихідні? Цей чинник суттєво впливає на якість роботи судді.

Судова система не ізольована, вона невіддільна від інших органів та інститутів – правоохоронних органів, прокуратури, адвокатури, і рішення суду напряму залежить від якості роботи цих органів. Якщо досудове розслідування проведено неякісно і особа, яка мала понести заслужене покарання, опиняється на свободі, громадськість і суспільство завжди вважають винуватим суд чи конкретного суддю,

який розглянув справу, а не орган досудового розслідування, що неналежно здійснив досудове розслідування.

Багато залежить також від якості роботи адвоката, особливо тепер, коли після внесення змін до Конституції запроваджена адвокатська монополія на представництво інтересів осіб у всіх юрисдикціях. Відповідальність за неправильно обрані адвокатом тактику ведення справи, спосіб захисту порушених прав особи, яку він представляє, перекладається на суддю, якого звинувачують в упередженості, необ'єктивності.

Не є ефективною і завершальна стадія вирішення спору — виконання судового рішення, що є складовою права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яке лежить у площині вирішення органу виконавчої влади. Із практики Європейського суду з прав людини вбачається, що громадяни України найчастіше звертаються до цього нього саме з питань невиконання судових рішень.

Без комплексного вирішення усіх цих питань неможливе відновлення довіри до судової влади.

Тому мені дивно, коли критика з боку громадськості зводиться виключно до того, що проблемою №1 в судовій системі є недоброчесні судді, і вирішення цієї проблеми полягає в черговому кваліфікаційному оцінюванні суддів та перевірці їх на доброчесність. Весь комплекс чинників, які впливають на якість роботи судової системи, не аналізується. Бо якщо їх аналізувати, виявляється, що є проблеми і в законодавчому регулюванні, і у виконавчій гілці влади.

Тож довіра та авторитет суду залежать від діяльності усіх гілок влади.

– На вашу думку, Раді у новому складі легко буде досягти консенсусу?

– Якщо люди об'єднані однією ідеєю, єдиними цінностями, то заради консенсусу можна і потрібно знаходити компроміс. Я думаю, що заради втілення високих стандартів, цінностей та ідей члени ВРП, які пройшли такий прискіпливий відбір, зобов'язані знаходити порозуміння.

Можуть бути дискусії, але на виході у нас має бути обґрунтоване рішення, зрозуміле і для суспільства, і для суддів. Воно може не задовольнити представників громадськості або суддів, буде критика як з одного, так і з іншого боку, але наші рішення мають бути мотивованими і зрозумілими. Через прозорість процедури прийняття рішень та їх мотивованість буде оцінюватися робота ВРП, поступово відновиться довіра до ВРП і до судової влади загалом.

Робота ВРП налагоджується, є розуміння цілей, завдань і викликів, що постали перед нами. Усі члени Ради налаштовані на конструктивну роботу та усвідомлюють відповідальність, покладену суддями та суспільством на кожного з нас.

– *ВРП ухвалюватиме рішення про призначення членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Якими будуть критерії при відборі? Як швидко вдасться запустити роботу цього органу?*

– Наразі ми напрацьовуємо цю методичку та механізми її реалізації. Із цією метою у нас відбудеться тренінг із представниками європейських організацій, які поділяться своїм досвідом. У нас є власні напрацювання, крім того, ознайомимося з досвідом та рекомендаціями іноземних партнерів і віднайдемо алгоритми відбору.

Завдання буде нелегким, оскільки доведеться обирати із 32 кращих кандидатів – 16 найкращих. Тому критерії відбору мають бути зрозумілими і кандидатам у члени ВККС, і суспільству.

– *Які перспективи запровадження служби дисциплінарних інспекторів?*

– Вірогідно, потрібні законодавчі зміни. Є думка, що така кваліфікаційна вимога, як 15 років роботи в галузі права, з яких 8 – на посаді судді, адвоката чи прокурора, – це дуже висока планка при великому обсязі повноважень та роботи і невисокій заробітній платі, а також за відсутності у службі дисциплінарних інспекторів секретарів або помічників.

Закон надає дисциплінарному інспектору широкі повноваження в підготовчій частині дисциплінарного провадження – прийняти чи

не прийняти дисциплінарну скаргу, відкрити чи не відкрити провадження, щодо надання висновку про наявність чи відсутність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Функціонально дисциплінарні інспектори незалежні від членів ВРП, але відповідальність за ухвалене рішення у дисциплінарній справі буде лежати на Раді, тоді як закон не визначає, хто із членів ВРП буде складати текст рішення. Вважаю, що на стадії розгляду справи у дисциплінарній палаті чи на засіданні ВРП в автоматизованому порядку має визначитися співдоповідач у справі – член ВРП.

Багато питань виникає і щодо процедури відбору дисциплінарних інспекторів, які належать до категорії державних службовців. Як відомо, під час воєнного стану конкурси на державну службу не проводяться. Тому існує ризик наразитися на критику щодо непрозоро проведеного відбору. До того ж у такому випадку призначення дисциплінарних інспекторів на посади буде тимчасовим, тобто до процедури проведення конкурсу на державну службу.

У зв'язку з такою невизначеністю ми пропонуємо законодавцю ввести перехідний період для запуску служби дисциплінарних інспекторів, доопрацювавши положення закону у цій частині. Натомість дисциплінарні провадження здійснювати за раніше визначеною законом процедурою.

– *Як ви ставитеся до критики?*

– Конструктивна критика завжди корисна. Більш того, критика ззовні дає можливість виявити в роботі недоліки, які іноді не помітні всередині системи чи в роботі органу влади. Це стимулює працювати більш ефективно. Однак не розумію і не приймаю деструктивної критики.

Інколи мені здається, що особи, які її висловлюють, не переймаються державницькими інтересами чи інтересами суспільства, а критикують, тому що бояться втратити інтерес до себе як особистостей. Завжди легше критикувати, ніж показати плоди своєї роботи чи діяльності. Тому я більше ціную людей, які чогось досягли в будь-якій сфері життєдіяльності – чи то в бізнесі, науці, техніці, культурі, чи в органі державної влади або управління.

До прикладу, навіть після проходження конкурсу до ВРП, процедура якого за новими правилами була запропонована громадськістю та нашими іноземними партнерами, деякі громадські діячі намагаються поставити під сумнів добросовісність членів ВРП, а відповідно, – компетентність і безсторонність експертів етичної ради та її висновки. Так не можна, оскільки це виглядає деструктивно і не відповідає державницьким інтересам.

Скажу відверто, що при прийнятті рішення про участь у конкурсі я чітко усвідомлював, що, працюючи у цьому конституційному органі, ризикую не тільки не примножити свій авторитет, а й частково втратити його. Адже ВРП, образно кажучи, знаходиться між молотом і ковадлом. З одного боку, громадськість прагне покарання недобросовісних суддів, і в

цьому бачить головну функцію цього органу, з іншого – судді прагнуть знайти у Раді захист своїх прав та незалежність від впливу на їхню процесуальну діяльність щодо здійснення правосуддя.

Разом із тим я впевнений, що оновленому складу ВРП буде до снаги досягти справедливого балансу інтересів як суспільства, так і суддів, а отже, виконати головні завдання – забезпечення незалежності судової влади, формування добросовісного та високопрофесійного суддівського корпусу, здійснення справедливих та об'єктивних процедур під час розгляду дисциплінарних проваджень за скаргами на дії суддів (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/154657-meni_divno_koli_kritika_zvoditsya_viklyuchno_do_togo_scho_pr.html). – 2023. – 30.01).

Білецька Л., суддя Центрального апеляційного господарського суду, кандидат юридичних наук, докторант МАУП

Чи сприяє єдності судової практики вирішення виключної правової проблеми?

За роки незалежності України ухвалено величезну кількість законів, що однак не дає підстав стверджувати, що мета належного правового регулювання суспільного життя досягнута. У багатьох законах наявні внутрішні суперечності, термінологічні неточності, невідповідність окремих положень Конституції України. Це потребує їх тлумачення з метою узгодження змісту, але не кожен закон можна виправити шляхом тлумачення.

Прогалинами у законах та їх неузгодженістю між собою користуються рейдери, розробляючи цілі технології щодо недружніх поглинань, штучних банкрутств і відвертих злочинів – підроблення документів і навіть судових рішень. Багато резонансних справ було розглянуто щодо наявності/відсутності права на податковий кредит у реальних/фіктивних господарських операціях, у яких не відбувалося жодного руху матеріальних активів. Правочини у таких справах уклалися без наміру створити дійсні юридичні наслідки у вигляді

поставок товарів, виконання робіт тощо, а лише з метою подальшого податкового обліку, однак сторона такого договору на законних підставах могла претендувати на отримання з бюджету відповідного відшкодування ПДВ. Конституційний Суд України навіть визнав неконституційним закон щодо електронного декларування державними чиновниками своїх доходів, що стало серйозним політичним інцидентом.

Також ми бачили у нашій державі два Верховних суди і двох Генеральних прокурорів, кожен з яких вбачав легітимним саме себе. Ми бачили блокування роботи Вищої ради правосуддя і наразі бачимо відсутність Вищої кваліфікаційної комісії суддів, хоча відповідні закони про них знаходяться у повному порядку. У нас прийнято чудові закони про боротьбу з контрабандою, але за роки незалежності ми її не викоринили. Нарешті, у межах одного й того ж суду або різних судів можна знайти протилежні судові рішення у аналогічних правовідносинах.

За словами Лариси Рогач, голови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, Велика Палата відступала від висновків касаційних судів, Верховного Суду та власних висновків 165 раз, що свідчить про відсутність єдності судової практики навіть на найвищому рівні, укомплектованому потужними суддями, у розпорядженні яких є Науково-консультативна рада у складі провідних науковців України. Розрив між дією законів на практиці та їх соціальною функцією врегулювання правопорядку натякає на те, що у нас щось не так чи у моделі права, чи у правозастосуванні.

Шукаючи вихід, суспільство покладає свої надії на верховенство права, маючи про нього імпліцитне уявлення, екстрапольоване у континентальну систему права як механізм протидії свавіллю державного апарату. Ми застосовуємо Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, але кількість скарг до ЄСПЛ не зменшується. Справи у ЄСПЛ роками чекають свого вирішення, однак це не зменшує рапсодійних очікувань реалізації практичних можливостей цього правового інституту як панацеї зцілення всього нашого правозастосування.

Дебати про ідеали верховенства права заповнили наше суспільство. Важко знайти наразі науковця чи практика, які б не опікувалися цим питанням, і більшість вірить в цей інститут як у механізм, здатний визначено і тривало врегулювати суспільні відносини. Можна навіть стверджувати, що конфлікт між правом і законом досяг такої гостроти, що зі ст. 129 Конституції України було виключено положення про те, що суд керується при розгляді справ законом. З 2.06.2016 року суд, здійснюючи судочинство, керується виключно верховенством права. Наразі положення процесуальних кодексів, які називають підставами для скасування постановлених судових рішень саме порушення норм матеріального і процесуального права, а не порушення верховенства права, як записано у Конституції України, створюють правову дуальність.

Судова практика працює у напрямку пошуку способу захисту, який здатний досягти мети,

ради якої створено норму, тримаючи курс на досягнення єдності судової практики шляхом вирішення, зокрема виключної правової проблеми.

Слід зауважити, що і суд, і парламент мають зважати на суспільні проблеми. Міра загальності або суспільності є презумпцією діяльності і суду, і парламенту, що дозволяє їм врегулювати суспільні відносини певним чином. І нормативний, і оціночний елемент є неодмінними атрибутами будь-якого судового рішення, що обмежує свавілля, у чому легко пересвідчитися, звернувшись до норм вітчизняних процесуальних кодексів, що вміщують вимоги до мотивувальної частини судового рішення.

Але право само по собі не може існувати без соціальної практики і учасників правовідносин, їх легітимних очікувань.

Якщо розглядати судову справу як конкретний соціальний випадок, постає питання, що у ній є важливим. З погляду закону важливим є предмет доказування тих обставин, з якими закон пов'язує настання юридичних наслідків. З погляду права важливими є соціальні стандарти поведінки у суспільстві, ступінь уваги законодавця до проблеми, що вирішується, культурне, економічне значення того чи іншого питання, аналіз суттєвості впливу його на суспільство, оцінка того, чи працює у цій справі закон на людину.

З метою досягнення єдності судової практики і вирішення правових проблем, що виникають у судових справах, у всі процесуальні кодекси України запроваджено поняття виключної правової проблеми. Так, ч. 5 ст. 302 ГПК України містить положення про те, що суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.

Ухвалою від 29 травня 2018 року (справа №753/22010/14-ц, провадження № 14-211 цс 18) Великої Палати Верховного Суду

деталізовано це положення і зазначено, що виключна правова проблема має оцінюватися з урахуванням кількісного та якісного вимірів. Кількісний ілюструє той факт, що вона наявна не в одній конкретній справі, а у невизначеній кількості спорів, які або вже існують, або можуть виникнути з урахуванням правового питання щодо якого постає проблема невизначеності. Так, встановлено, що зазначене правове питання, зокрема щодо спору позивача з покупцями квартир, вже було предметом розгляду Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, які ухвалили протилежні рішення. Наприклад, в ухвалі Верховного Суду України від 30 травня 2012 року у справі № 6-59830 вів 10 суд дійшов висновку про необхідність стягнення коштів в еквіваленті на дату платежу, а в подальшому змінив правову позицію, зазначивши про необхідність врахування тлумачення правочину на дату укладення договору.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду вказує також на те, що у провадженнях судових органів різних інстанцій на сьогодні перебуває більше 20 справ позивача у подібних правовідносинах. Зокрема, у провадженні Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду перебувають справи № 61-826 ск 18, № 61-14304 ск 18, № 61-3281 зп 18, № 61-16107 ск 18, № 61-16106 ск 18, № 61-825 ск 18, № 61-16577 ск 18, № 61-16578 ск 18, № 61-16575 ск 18, № 61-16108 ск 18, № 61-14291 ск 18, № 61-15376 ск 18.

З погляду якісного критерію про виключність правової проблеми свідчать такі обставини: 1) касаційна скарга мотивована тим, що суди допустили істотні порушення норм процесуального права, які унеможливили розгляд справи з дотриманням вимог справедливого судового розгляду; 2) норми матеріального чи процесуального права були застосовані судами нижчестоящих інстанцій таким чином, що постає питання про дотримання принципу пропорційності, тобто про забезпечення належного балансу між інтересами сторін у справі.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду вважає, що вирішення цих правових питань з урахуванням вищенаведених правових позицій Верховного Суду України та вищих судів у подібних правовідносинах складає виключну правову проблему, вирішення якої необхідне для забезпечення сталого розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики.

До того ж Велика Палата Верховного Суду у своїх судових рішеннях неодноразово зазначала, що зміст виключної правової проблеми полягає у тому, що у справі, питання про прийняття якої до розгляду вирішується Великою Палатою, вбачається різне застосування норм матеріального права, відсутні норми, які регулюють спірні відносини, або є прогалини в застосуванні спірних відносин.

Отже, доходимо висновку, що цього разу вектори правового регулювання поля виключної правової проблеми збіглися як з боку законодавця, так і з боку суддівської спільноти в особі Великої Палати, а саме це поле охоплює межі правової визначеності, справедливості та пропорційності у судових рішеннях, тобто правових величин, іманентно властивих поняттю права, а не закону, але це не виключає вирішення виключної правової проблеми у разі різного застосування судами приписів законодавства. Слід віддати належне Великій Палаті ВС, яка проводить без перебільшення гігантську роботу у пошуках рецептів вирішення і зцілення тих чи інших правових питань, відступаючи від висновків або змінюючи свої власні висновки, а часто і відмовляючи у перегляді справи Великою Палатою у випадках, коли вона не вбачає ознак виключної правової проблеми у справі.

Не вдаючись до семантичного аналізу поняття цього правового феномену виключної правової проблеми, дискреційного за своєю суттю, що наразі досліджується, можна було б поставити крапку, обмежившись викладеним. Дійсно, робота проводиться колосальна, титанічна, що видно зі змісту відповідних судових рішень, і це дає надію на те, що з часом все стане на свої місця і мету єдності судової практики буде досягнуто.

Наразі ж суддівський досвід та наукова допитливість не дозволяє зупинитися, бо немає відповіді на питання, як бути стороні, рішення у справі якої прийнято на підставі однієї судової практики, яка була проти цієї сторони. З часом судова практика змінюється на протилежну, але її справа розглянута, механізму відновлення порушеного права сторони немає. Сторона не може подати такий самий позов тільки з тієї підстави, що судова практика змінилася. Чи відчує така сторона довіру до судової системи? Питання риторичне.

Поки ми, судді, пореаємося питаннями єдності судової практики у вигляді виключної правової проблеми, відступаючи від власних висновків, не один учасник наших справ втратить до судової системи і ту довіру, яка у нього ще залишилася. Говоримо не про так звану еволюційну зміну висновку, викликану обставинами зовнішніми, такими як зміна законодавства, суспільних відносин тощо. Йдеться саме про «просто» зміну судової практики без особливих обґрунтувань. У такому разі сторона може побачити що завгодно у діях суддів, і важко буде її переконати у протилежному. І нам насправді лише здається, що наші справи стосуються тільки сторін. Часто адвокати читають судові справи з подібними обставинами, щоб вибудувати у своїх справах лінії захисту інтересів. Вони також не будуть у захваті від появи справ з протилежними висновками. Нарешті, будь-який пересічний громадянин також має зараз доступ до судових реєстрів. Отже, за нами спостерігає суспільство. Ми – його частина. Воно очікує від нас правосудних рішень, у яких видно, чому ми саме так витлумачили чи застосували закон у справі. Тому що й в інших справах ми застосували його так само у відповідності до його мети, завдань і правового регулювання. Я не говорю тут про підміну законодавця, а тільки про нашу суддівську constans у правозастосуванні.

Тому в ситуації, що склалася в умовах відсутності довіри до судової влади, нас не рятує ні верховенство права само по собі, ні диджиталізації, ні цифровізація, ні інші новітні й модні нині технологічні рішення чи ноу-хау,

а тільки стала і конгруентна системна судова практика, доступна і зрозуміла для суспільства.

У цьому контексті не можемо не зазначити, як гучно і неоднозначно наразі юридичною спільнотою сприймається перспектива (вкотре) втрати чинності Господарським кодексом України. Щодо цього проведені відповідні наради Верховним Судом, Асоціацією суддів господарських судів України, висловилися науковці, їхні думки кардинально розійшлися. Одні вважають, що Господарський кодекс України є край важливим інструментом економічного регулювання, а інші – що це залишок від соціалістичної системи господарювання, який слід негайно демонтувати в межах декомунізації суспільства.

Звертає на себе увагу одна важлива обставина, що у Пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», яким і передбачено втрату чинності Господарським кодексом України, як обґрунтування необхідності прийняття законопроєкту зазначено наступне. «Від початку 90-х років держава Україна, перебуваючи на шляху ринкових реформ, запроваджувала нові правила з регулювання права власності, визначення і закріплення основних організаційно-правових форм юридичних осіб. Водночас зазначені реформи фактично не торкнулися таких «квазіречових прав» як господарське відання та оперативне управління, а також діяльності підприємств».

Не було вирішене це питання й з прийняттям Цивільного та Господарського кодексів України та інших законодавчих актів. Ба більше, проблему було навіть поглиблено. Так, ст. 191 Цивільного кодексу України підприємство визначається як об'єкт цивільних правовідносин, а ст. 55 Господарського кодексу України – суб'єктом господарювання.

Зазначене спричинило появу в правозастосовчій практиці різних підходів до розуміння правового статусу підприємств.

Так, 12 березня 2018 року Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду у своїй постанові у справі № 907/167/17 вказав

на те, що приватне підприємство є окремою організаційно-правовою формою суб'єкта господарювання, що передбачена ст. 113 Господарського кодексу України. Наявність у підприємства, яке може діяти, зокрема на основі приватної власності кількох громадян, статутного капіталу не є достатньою підставою для ототожнення його з господарським товариством (пункт 27 постанови).

Однак уже 29 червня 2021 року Великою Палатою Верховного Суду прийнято постанову у справі № 916/2813/18, у якій суд дійшов висновків про те, що приватне підприємство – це не окрема організаційно-правова форма юридичної особи, а класифікуюча ознака юридичних осіб залежно від форми власності (пункт 8.16. постанови); за ознакою наявності чи відсутності учасників юридичні особи поділяються на товариства та установи, у зв'язку із чим приватне підприємство є товариством, оскільки воно має хоча б одного учасника (пункт 8.17. постанови); встановлення виду підприємницького товариства [...] у кожному конкретному випадку зумовлюватиме застосування до спірних правовідносин відповідного законодавства, зокрема законів України «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію» (пункт 8.19. постанови); [...] відносини з управління та діяльності ПП як підприємницького товариства безпосередньо врегульовані Законом України «Про господарські товариства» [...] (пункт 8.32. постанови).

Мотиви, про які йдеться у зазначеній постанові Верховного Суду від 29 червня 2021 року, не виключають можливості застосування аналогічного підходу до державних та комунальних підприємств.

Це свідчить про наявність непередбачуваної та кардинально різної національної судової практики щодо наявності у підприємства

статусу організаційно-правової форми юридичної особи та потребує невідкладного виконання Верховною Радою України свого обов'язку із забезпечення якості закону, який так само полягає в тому, щоб він [закон] був доступним для зацікавлених осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні (див. рішення Європейського суду з прав людини у справі «Беслер проти Італії», [ВП], № 33202/96, пункт 109, ЄСПЛ 2000-I).»

Цей приклад фіксує той самий випадок «безпричинної» зміни Верховним Судом одного правового підходу на інший, зовсім протилежний, що дійсно не свідчить про передбачуваність нашої судової практики, а в цілому – і про її стабільність.

Як бачимо з Пояснювальної записки, вирішення виключної правової проблеми у справі, що вище зазначена, не тільки не призвело до єдності судової практики, але спричинило, поміж іншим, і втрату чинності кодифікованим актом. Принаймні так вважають автори законопроекту.

Викладене наводить на думку про те, що скількох помилок нам вдалося б уникнути у разі, коли б ми дійсно мали джерелом права судовий прецедент. Один раз вирішена справа була б взірцем правозастосування, стримуючим фактором від протилежних судових висновків, потужним і довговічним засобом правового регулювання в умовах верховенства права і якості закону .

Це б дало нам можливість не тільки відродити втрачену довіру до судової влади, але і закласти віковичний фундамент незалежності судової системи від політичних або олігархічних впливів, органічно увійти у правовий Європростір як достойна життєздатна судова система вільної і незалежної країни (*Юридична газета* (<https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/chi-spriyae-ednosti-sudovoyi-praktiki-virishennya-viklyuchnoyi-pravovoyi-problemi.html>). – 2023. – 16.02).

Гайченко А., заступник Міністра юстиції України з питань виконавчої служби

Виконавче провадження у цифрі: майбутні тренди чи реальність?

Триває війна за свободу та майбутнє України і всього цивілізованого світу. Ми підтримуємо один одного, щоб наблизити перемогу – донатимо на потреби ЗСУ та допомагаємо тим, хто потребує. Війна та гуманітарна криза крокують разом, тож багато хто з нас працює одночасно для перемоги і подолання наслідків війни.

Немає сумніву в тому, що світ цифрових технологій, в якому ми активно стверджуємось, – це не лише новий логічний етап розвитку технологічної сфери людства, а й усієї існуючої правової та соціально-політичної реальності. У рейтингу за технологічними компетенціями Україна увійшла до десятки лідерів серед 100 країн світу. Згідно з оприлюдненим щорічним дослідженням Global Skill Report 2022 від Coursera, Україна посіла 8 місце у рейтингу в категорії «Технології». Це означає, що українці – одні з найкращих у світі в роботі з комп'ютерними мережами, базами даних, операційними системами тощо. Вчоргове – одні з кращих. Безперечно, уже зараз ми маємо чим ділитися. Ми стали лідерами, і не лише в цифровому паспорті, а й в інших доволі швидких цифрових послугах. Діджиталізація процесів та цифрова трансформація виконавчого провадження уже торкається кожного українця. Це безпрецедентний випадок, зокрема, у Європі.

На минулому тижні запрацював спільний проект, який ми реалізуємо з Державною міграційною службою, з електронного обміну даними (затверджений спільним наказом Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ України від 13.11.2020 №3956/5/805). У ході такого обміну державні та приватні виконавці отримуватимуть за допомогою автоматизованої системи виконавчого провадження (АСВП) інформацію з Єдиного державного демографічного реєстру про реєстрацію місця проживання фізичної особи – боржника. А отже повернення

законних коштів стягувачів стане максимально оперативним.

Також, розширено обсяг відомостей, які надаються Державною податковою службою України в рамках електронної інформаційної взаємодії на запити державних та приватних виконавців, відповідно до Порядку надання інформації Державною податковою службою України на запити органів державної виконавчої служби та приватних виконавців (затверджено наказом Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України від 21.07.2020 № 2483/5/436).

Також виконавці за допомогою АСВП можуть отримати від ДПСУ додатково інформацію про:

- суми доходів, нарахованих податковими агентами на користь боржників -фізичних осіб, та розміри утриманого податку з доходів боржників – фізичних осіб;
- загальну суму річного доходу, задекларованого боржником – фізичною особою в податковій декларації про майновий стан і доходи, та суму утриманого податку (для фізичних осіб, які є самозайнятими особами);
- загальну суму доходу та суму податку за звітний період, задекларованих боржником – фізичною особою – підприємцем в податковій.

Зовсім скоро в застосунку Дія запускається нова послуга – судові рішення. Наразі триває бета-тестування. Раніше, щоб отримати судові рішення, необхідно було їхати до суду у відведені дні прийому. Потім стояти годинами у черзі, щоб отримати документ. Залежно від навантаження на суд, на це можна було витратити до 3 годин.

Вслід за отриманням судових рішень просто на власний смартфон, працюємо над інтеграцією виконавчого листа у цифру.

Наразі триває як документальна, так і технічна робота.

У корені цього проекту є певна ідея – допомогти людям отримувати всі переваги цифрового життя. Цифровізація не обмежується

виключним використанням технологій; вона характеризується зміною культури, інтегрованою в усі сфери роботи, та трансформацією в управлінні різними командами (*LB.ua* (https://lb.ua/blog/andrii_gaichenko/544669_vikonavche_provadzheniya_tsifri.html)). – 2023. – 3.02).

Речицький В., член ініціативної групи «Першого грудня», член Конституційної Комісії України від Української Гельсінської спілки з прав людини, конституційний експерт Харківської правозахисної групи;
Яворський В., експерт Центру інформації про права людини

Нацрада = Роскомнадзор? Чи загрожує свободі слова закон ‘Про медіа’?

(Інтерв’ю)

10 років запеклих дискусій завершилися майже одноголосним ухваленням Верховною Радою України закону “Про медіа” під номером #2849-IX. Це великий закон, який налічує 300 сторінок і містить багато нововведень, зокрема вводить поняття онлайн-медіа, прописує процедуру їх реєстрації, а також створює систему санкцій за порушення закону. Органом контролю стає Національна рада з питань телебачення та радіомовлення, яка з наступного року зможе накладати санкції на ЗМІ, подавати до суду, у деяких випадках навіть закривати їх без судового розгляду.

Ми обговорили закон “Про медіа” з правозахисником Володимиром Яворським та конституціоналістом Всеволодом Речицьким. Обидва є провідними в Україні експертами зі свободи вираження поглядів, добре знають європейські та американські підходи до обмеження висловлювань, та ледь не напам’ять готові цитувати релевантні рішення Європейського суду з прав людини та Верховного суду США.

У розмові з ними розбираємося, що “так” і що “не так” із українським законом та чи не стане він причиною нових обмежень для свободи слова і свободи преси. Їхні погляди на закон суттєво відрізняються, однак кожен із них заслуговує на увагу.

– *Для чого нам потрібен закон про медіа? І чи потрібен взагалі?*

– **Володимир Яворський:** Це дискусійне питання. Він, звичайно, корисний, тому що

багато законів, які приймалися давно, вже застаріли. І медійна сфера теж потребувала більш сучасного законодавства. Але певні підходи в новому законі є дискусійними. Його корисність стане зрозумілою з практики його застосування. Автори пояснюють, що таке регулювання потрібне, щоб боротися з російським інформаційним простором, який через інтернет поширює дуже багато фейків. Але я підозрюю, що це також може бути використано проти опозиції, опозиційних журналістів.

– **Всеволод Речицький:** Він був би потрібен, якщо б розширяв ступінь інтелектуальної свободи, свободи слова і думки. Як на мене, він більше звужує, ніж розширює свободу слова, і тому в даному випадку він більше шкодить українським інтересам, ніж навпаки.

– *300 сторінок – це справді багато. Чи можна назвати цей закон складним?*

– **Володимир Яворський:** Він дуже складний. Я боюся, що він не завжди буде узгоджений. Багато питань, що будуть з’являтися, вирішуватимуться вже на практиці, бо це залежатиме від Нацради з питань телебачення та радіомовлення, яка тепер визначена головним суб’єктом в усій медійній сфері, і як вона застосовуватиме цей закон.

– **Всеволод Речицький:** Він зрозумілий, але дуже великий: там величезна кількість дрібних норм. Щоб застосувати закон, треба тримати в голові незліченну кількість норм, а це, як правило, можуть зробити лише професіонали. А

оскільки цей закон переважно обмежувальний, то фактично він вимагає людей, які були б цензорами. Так, цей закон визнає заборону цензури, але для того, щоб запустити його в дію і задовольнити ті інтереси, які він покликаний задовольняти, він має створити цілу спілку цензорів. Вони можуть називатися редакторами, членами Нацради з питань телебачення та радіомовлення, але це фактично будуть цензори. Проте цензура заборонена.

Можу сказати, що цей закон настільки обтяжливий, деталізований, що навряд чи він працюватиме. Він буде як засіб для покарання, але застосовуватиметься суто вибірково.

– *Які ризики для свободи вираження поглядів ви бачите у зв'язку з прийняттям законопроекту “Про медіа”?*

– **Володимир Яворський:** В Європі прийнято, що для телебачення і радіомовлення існують значно жорсткіші стандарти, ніж для друкованих або онлайн-ЗМІ. І це дуже важливий момент, тому що Україна хоче нав'язати багато стандартів онлайн та друкованим ЗМІ. А це якраз не зовсім європейський підхід, тому що в більшості країн Європи друковані ЗМІ навіть не реєструються. Вони там прирівняні до видавничого бізнесу, тобто як книжки. Тому це знову питання до Нацради, оскільки якщо вони будуть значно суворіше застосувати регулювання до онлайн і друкованих ЗМІ, то саме в цій сфері можуть бути звужені свободи вираження поглядів. Причому онлайн-ЗМІ складно регулювати, алгоритмів нормальних не існує, і те, що відбувається зараз в країні, не є кращою практикою у світі. І тому ці ризики стосуються більш суворого застосування законодавства Нацрадою. Але це більше теоретичні ризики, які залежать від волі членів Нацради.

Одна з позицій, яку ми відстоювали, це те, що в Україні не може бути одного органу, який мав би такі широкі повноваження в медійній сфері, тому що, як правило, телебачення і радіомовлення відрізняється від регулювання друкованих ЗМІ, тим більш онлайн-ЗМІ. Є велике питання, наскільки це буде корисно для свободи слова. Для мене це один з ризиків цього закону. Якщо в Нацраду, умовно, потраплять

“погані” люди, які захочуть звузити свободу слова, то тепер для них це буде значно легше, оскільки тепер вся медійна сфера залежатиме від одного органу.

І ще один ризик, який прив'язують до цього закону: якщо Нацрада забажає, вона може вийти на рівень Роскомнадзору по забороні різноманітних ресурсів. Крім того, до сьогодні не було чіткої процедури блокування ресурсів, тому це телекомунікаційна тема: хто повинен блокувати, яким чином і т. д. Я вважаю, що це не надто ефективно, адже сьогодні в Україні люди досі користуються “Вконтакті” і “Однокласниками”, незважаючи на те, що вони в Україні вже багато років заблоковані. Більшість просто навчилася користуватися VPN, а для встановлення повноцінної цензури в інтернеті в Україні немає грошей. Добре, що в нас є судовий контроль, який може стримувати бажання Нацради в цьому питанні, адже в Росії немає незалежних судів, а в Україні є.

– **Всеволод Речицький:** Він набагато ширше формулює список підстав, які є достатніми для того, щоб обмежити свободу слова. Він у декілька разів ширший, ніж перелік підстав обмеження свободи слова в Конституції України. Тим самим, як на мене, він порушує Конституцію України і звукує суб'єктивні права, зокрема право на свободу вираження поглядів. Це неприпустимо. Жоден закон в Україні не має звукувати конституційних прав.

– *Чи має взагалі держава якимось чином контролювати медіаринок? У якому контексті?*

– **Володимир Яворський:** В ідеалі вона, звичайно, має втручатися в це. По-перше, вона має регулювати питання власників, бо цей ринок має бути прозорим. По-друге, має захищати від поширення фейків і дезінформації. Це доволі складна проблема, і вона не вирішується виключно судовим контролем через позови дифамацій [позови про захист честі і гідності], тому що держава не може постійно подавати позови на фейки, що поширюються.

У принципі, держава має контролювати ринок: приблизно як те, що робить Антимонопольний комітет, коли він контролює завищеність цін, конкуренцію і забезпечує прозорість. Знов-таки, багато що залежить

від Нацради, наскільки вона буде чесною, об'єктивною і незалежною, тому що такі широкі повноваження контролю одразу впираються в імовірність зловживання. Подивимось наступним роком, де будуть опозиційні ЗМІ і чи не буде це відбиватися на них. Але справді є ризик, що всі ці широкі повноваження можуть бути використані не лише проти російських ЗМІ, а й [проти] опозиційних.

– **Всеволод Речицький:** Я вважаю, що взагалі ніяких органів, що контролюють інформаційний обіг, не повинно бути. Він має бути включений в ринок і інформація має постачатися всіма, хто цього хоче. Реєстрація ЗМІ взагалі не потрібна. Єдине, що потрібно, – ліцензування радіочастот, бо вони обмежені. США взагалі сказали, що це тиранічний закон і нічого доброго для України не несе в собі.

– *Які головні недоліки закону на вашу думку?*

– **Всеволод Речицький:** Недоліків дуже багато. Нацрада з питань телебачення та радіомовлення за законом покликана створювати план реалізації стратегії в інформаційній сфері і саму стратегію. Тобто спершу вона має розробити стратегію, а потім план реалізації. Але насправді сфера інформації є настільки непередбачуваною, що Нацрада не може передбачити, яка інформація постане перед Україною завтра. Я не уявляю, як можна реалізовувати стратегію відносно того, про що ти нічого не знаєш і не можеш знати.

Тому фактично Нацрада це орган, який має фільтрувати інформаційні потоки, а з точки зору інтересів народу, де народний суверенітет є вищим за державний, народ має бути первісним одержувачем інформації. Держава не має бути контролером інформації, яка надходить до народу, тому що він вищий за державу. А цей закон побудований так, що держава через Нацраду здійснює інформаційний контроль, фільтрування, встановлює де-факто і де-юре фільтри на інформаційні потоки і визначає, яку інформацію пропускати до людей, а яку приховувати чи забороняти. Як на мене, це основний недолік цього закону.

Також, як я вже казав, обсяг обмежень набагато ширший, чим це дозволяє стаття 34 Конституції.

Крім того, закон містить в собі два принципи: верховенство права і законності. Треба визнати, що законність – це старий принцип, яким користувалися ще в радянські часи. Верховенство права – новий принцип, який полягає в тому, що закон може бути не правовим. Тобто закон “Про медіа” містить в собі два суперечливих принципи.

Також в законі надто жорстко регламентована мова трансляції. У ньому величезні квоти для української мови, тобто мова домінуюча. І ці квоти є набагато більшими, ніж реальний відсоток україномовних людей в Україні. До війни в Україні було десь 10-11 мільйонів етнічних росіян, які послуговувалися російською мовою [імовірно, Всеволод Речицький має на увазі не національність, а мову спілкування; згідно з останнім опитуванням КМІС, 90% населення України вважають себе етнічними українцями, виключно або переважно російською спілкуються 15% населення, ще 25% послуговуються російською на рівні з українською]. А реально російською мовою послуговувалися ще більш широкі верстви населення. І це означає, що якщо це телебачення та радіомовлення перевести лише на українську мову чи користуватися квотами, де 90% має бути української мови, це не співпадає з інтересами російськомовного українського населення. Тобто вони як національна меншина мають право на отримання інформації своєю мовою і Конституція це визнає, зокрема стаття 10.

Там є такі дивні поняття як “надмірне зосередження уваги на насильстві”. З точки зору права це ні про що не говорить. Ми ж не знаємо, що є “достатнє зосередження уваги на насильстві”. Надмірне – значить треба знати міру, а це ж неможливо визначити. Можна сказати, що юридизація того, що не підлягає юридизації, – негативна риса цього закону.

У статті 42 закону під “надмірним зосередженням уваги на насильстві” розуміється “поширення висловлювань або зображень насильства, які не є обґрунтованими або є надмірними в контексті відповідної програми чи публікації”. Ця стаття має назву “захист дітей” і також обмежує поширення: позитивної оцінки вандалізму / самогубства / наркотичних

залежностей, “ідеалізації злочинця”, сцен жорстокого поводження з тваринами, закликів грати в азартні ігри, нецензурних висловлювань та іншого.

Закон використовує такі поняття як “нецензурні вислови”, але не зрозуміло, що це. Оскільки в Україні цензури немає, бо вона заборонена Конституцією, то очевидно: не мають існувати і “нецензурні вислови” як поняття. Може бути “мова лайки”, “брутальна мова” тощо. Є також поняття “непристойні жести”. І тут питання: що є пристойними жестами, а що – ні? Жоден словник не показує, які жести є пристойними. Можна вважати, що кожна людина, маючи справу з цим законом, має на свій страх і ризик вирішувати, які жести є непристойним. Отже, закон послуговується поняттями, які не мають юридичного змісту.

Надто багато, зокрема 6, передбачається причин для відмови у реєстрації. Цей закон взагалі приділяє дуже багато уваги процедурам реєстрації ЗМІ. Я хочу нагадати, що в Європі, як правило, не існує реєстрації ЗМІ. Є, безумовно, ліцензування засобів, які мають обмеження через частоти в ефірі, тобто коли відбувається ліцензування – це передбачає надання частот у користування. Але закон говорить не лише про ліцензування, а і про реєстрацію, під яку підпадає вся інформаційна сфера. А з точки зору ліберальної демократії, західних стандартів інформації та інтелектуальної свободи, будь-яка реєстрація ЗМІ – є обмеження свободи слова і свободи думки.

Крім того, у законі є вимога до об’єктивності подачі інформації. Авторам закону треба було подивитися спершу у словник і побачити, що об’єктивний – це незалежний від волі і свідомості людини. А все, що робить людина, проходить через людську голову, тобто безумовно залежне від волі і свідомості. В інформаційній сфері не можна бути об’єктивним. Справді, на побутовому рівні можна говорити про об’єктивність подачі інформації, а на юридичному це втрачає зміст, бо відірване від самого суб’єкта, людини. А інформація має сенс лише в людському середовищі. В інформаційній сфері все є суб’єктивним, навіть коли йде війна.

Помилковим є і те, що закон виходить з такої світоглядної позиції, що інформація є передбачуваною. Тобто, що регулятори можуть передбачити ефект поширення якоїсь інформації.

Я хотів би сказати, що в Америці Верховний суд США визнає лише одну причину для того, щоб відмовити в трансляції інформації, – це коли свідомо постачається брехлива інформація і існує злий умисел, який треба довести. У нашому законі нічого не говориться про цей злий умисел. Може бути постачання інформації різне за своїми наслідками. Якщо наслідки драматичні, то людей за цим законом притягуватимуть до відповідальності, тобто будуть штрафувати, позбавляти ліцензії та реєстрації. Але як на мене, головний обов’язок журналістів – постачати актуальну інформацію. А ми сконцентрували основну увагу на тому, щоб інформація була суто позитивна. Як на мене, ми дуже перебрали почуття міри.

Цей закон містить формально такі позитивні речі як трискладовий тест, заборону цензури, заборону погоджувати інформаційні повідомлення, але насправді він просякнутий ідеєю цензури від початку до кінця, а ми приховали її під поняття “контроль” і “нагляд”, а це фактично є цензурою. Якщо “нагляд” це пасивне споглядання, то “контроль” – втручання, а тут воно передбачає накладання різних санкцій.

– *Наскільки проблематичним є той факт, що навіть процес ухвалення закону “Про медіа” був непрозорим?*

– **Володимир Яворський:** Цей закон здебільшого створювали представники громадськості, українських медійних організацій. Його створення тривало багато років і було закритим. Вони спершу внесли його в парламент, а потім, коли зустрілися з критикою, що без обговорень такий великий проєкт одразу приймається в першому читанні, провели кілька обговорень. Справді, далеко не все врахували і це проблема, але така була позиція розробників, що певні аспекти для них були принциповими. Тут просто ще частково ковід, війна втрутилися. Варто сказати, що в законі немає зараз таких норм, які стовідсотково порушували б свободу слова.

– У чому його відмінність від законів, які діють на території ЄС?

– **Володимир Яворський:** Сьогодні в ЄС регулювання на друковані, онлайн-ЗМІ взагалі немає, вони регулюються як суб'єкти поширення інформації. Тобто це як суб'єкт телекомунікаційних послуг. У добровільному порядку вони можуть реєструватися як ЗМІ, але обов'язковості щодо цього там немає. Також, як я вже казав, в абсолютній більшості країн ЄС немає їх реєстрації. Це суттєво відрізняється від нашого закону. Але з іншої сторони новий закон наближає нас до європейської практики, тому що він наближає телебачення і радіомовлення до телекомунікаційних послуг, тому що насправді це здебільшого є телекомунікаційними послугами. У багатьох країнах ЄС два регулятора: по телекомунікаційним послугам і окремо по телебаченню і радіомовленню. Крім того, у більшості країн він [регулятор] об'єднаний, тому що це в принципі одна й та сама технологія. Нацрада здебільшого контролює зміст, а держави намагаються у зміст не втручатися. Це велика дискусія, наскільки держава має права втручатися у зміст мовлення.

Комітет захисту журналістів у вересні минулого року у Нью-Йорку заявив, що “Український законопроект про медіа серйозно загрожує свободі преси в країні, посилюючи державний контроль над інформацією в той час, коли громадяни потребують її найбільше”. У коментарі Голосу Америки координаторка програм СРІ в Європі та Центральній Азії Гульноза Саїд закликає українську владу “не намагатись контролювати вільний потік інформації та не обмежувати свободу медіа”.

– Розкажіть, будь ласка, детальніше про цю Європейську директиву про аудіовізуальні сервіси. Що вона з себе представляє?

– **Володимир Яворський:** Це величезна директива, але вона більшої мірою телекомунікаційна, тому що ці сервіси це якраз спроба об'єднати телекомунікаційні послуги. Наприклад, як у нас “Воля” працює або “Megogo”. Вони зараз поширюються за однаковими стандартами через дроти, супутник, радіохвилі. Як я казав, в Європі один регулятор, який контролює цю сферу: і технічні, і змістовні

параметри. В Україні це дві різні теми: є закон “Про телекомунікацію” і є Національна комісія з питань телекомунікацій, і є закон “Про медіа” і Нацрада за питань телебачення та радіомовлення. Ця директива є рамковою, тобто не є багато зобов'язуючих положень, тому що це здебільшого залежить від національних систем і того, як країни самостійно вирішують запроваджувати [контролюючі органи]. Єдине, директива стосується тих компаній, які мовлять на всю територію ЄС. Певною мірою закон “Про медіа” враховує директиву, тобто я не можу сказати, що він десь напряду їй суперечить. Наголошую, що це питання застосування.

– На терезах: свобода слова та захист від дезінформації. Що важливіше?

– **Всеволод Речицький:** Дезінформація, якщо по-простому, це говорити про те, чого немає, говорити неправду. Але в інформаційній сфері поняття правди відносне. Одна інформація може подаватися під різними кутами і цього не можна уникнути, тому що інтереси людей протилежні. Якщо ми хочемо, щоб говорили з однієї позиції, з одного ракурсу, нічого доброго не вийде. Різні журналісти говорять по-різному. Різні свідки говорять про одні й ті ж події по-різному. Є знаменитий фільм Куросави “Рашьомон”, де йдеться про бандитський напад. Там є 7 свідків і кожен свідок говорить абсолютно чесно про те, що він бачив. Але вимальовується сім різних правд. А цей Закон виходить з того, що вона може бути лише одна, а війна може бути лише такою, якою її вважає держава. Але ж люди мають право мати свою думку.

– Що б сказав Верховний суд США про російську пропаганду?

– **Всеволод Речицький:** Те, що і про будь-яку пропаганду. Пропаганда не рахується з суб'єктивною реальністю, вона намагається змінити її сприйняття на користь пропагандиста. Але пропаганда може будь-якою: є пропаганда капіталізму, соціалізму, комунізму, чого завгодно. Я думаю, що він би сказав, що Росія перебуває в стані такої культурної революції, в якій колись був Китай. Там знищували інтелігенцію, переслідували її. А потім Китай почав вчити десятки тисяч людей у Сполучених

Штатах і врешті-решт зрозумів, що капіталізм має перспективи. Я не думаю, що вони, як ось це ми зараз, вважають, що Росія безнадійна, що вона розпадеться, що вона нікчемна. Вони напевне думають, що вона потрапила в таку прірву “мракобісся”, але це буває з різними країнами. Німеччина свого часу потрапила в таку прірву, Іспанія, Італія в часи Муссоліні.

– *Ви досить добре знаєте практику Європейського суду у питаннях свободи слова і свободи преси. Чи враховує закон про медіа цю практику?*

– **Володимир Яворський:** Це буде залежати від застосування цього закону. Єдине, де він відходить від практики Європейської конвенції, це в питанні друкованих ЗМІ, тому що вона [Конвенція] чітко вказує, що ліцензування телебачення і радіомовлення не вважається обмеженням свободи слова. Тобто це не стосується друкованих ЗМІ. Фактично у нас і до цього існувала реєстрація друкованих ЗМІ, і зараз введено реєстрацію онлайн-ЗМІ, і це дуже спірно. Колись Українська Гельсінська спілка подавала одну справу в Європейський суд з прав людини щодо реєстрації друкованих ЗМІ, але ця справа досі не розглянута, чекає свого зручного моменту. Але я підозрюю, що це несправедливе обмеження свободи слова, тому що воно в принципі не має сенсу. Ви особливо нічого не реєструєте, відмовити не можете, тому що немає ЗМІ перед реєстрацією, а відмовити можна лише на підставі поширення якоїсь інформації. Складно буде пояснити державі, для чого потрібно буде реєстрація друкованих ЗМІ, тому що є суб’єкти юридичні, як у видавничій справі, і я вважаю, що цього було б достатньо. Думаю, на це вплинула війна, тому що автори стверджують, що вони створювали запобіжники, перш за все, перед російським інформаційним впливом.

– *Чи не здається вам, що у наш час обмеження свободи слова підкралися звідти, звідки їх не чекали? Я маю на увазі cancel culture. Чи не вважаєте ви загрозливим, коли суспільство саме прагне обмежувати свободу слова за “неправильні” погляди? Чи можна із цим щось вдіяти (зокрема, чи мусить щось робити держава)?*

– **Всеволод Речицький:** Я думаю, що держава має просто сидіти тихенько і не намагатися бути арбітром. Держава не має ухвалювати закони, які б обмежували свободу слова. Держава, навпаки, має ухвалювати закони, які розширюють свободу слова і дають кожному бути самим собою. Вважаю, що люди ніколи не погодяться на уніфікацію. Завжди будуть ті, хто вимагатиме скорочення свободи слова, хтось навпаки – розширення. Будуть також такі, хто вимагатиме фемінітивів, хто буде проти. І з цим нічого не поробиш. Але це культурно чутлива сфера суспільства. Це вираз Девіда Істона, американського професора. І ці сфери вимагають не регулювання, а відмови від нього. Ці сфери треба охороняти від регулювання держави. Єдине, що може зробити держава, це не втручатися.

Інша річ, коли ви обмежуєте фізичну дію людини. Якщо говорити просто, то людина має мати повну свободу думки і слова. Допоки це слова – це нормально, так працює людський мозок, бо люди емотивні, насичені емоціями. Але коли люди переходять від слів до діла, повинно вмикатися право і карати за погані дії, але воно ж не повинно карати за слова і думки. Якщо віриш в людину, значить віриш у свободу, якщо не віриш – тоді потрібні наглядові концтабори, цензура тощо.

– *Як ви можете прокоментувати те, що закриття ЗМІ відбуватиметься взагалі без судового розгляду для незареєстрованих ЗМІ?*

– **Володимир Яворський:** Це один із прикладів, що все вирішуватиметься на практиці: виходячи з підстав, рівня доказів. При здоровому глузді це можна застосовувати досить непогано, але якщо в нас умовно з’явиться Янукович в країні, то він отримає законні мегаповноження, тому це небезпечно. Я не знаю в Європі органів, які мали б такий широкий спектр повноважень.

Закон дозволяє Нацраді скасовувати реєстрацію онлайн та друкованих медіа після шести значних порушень. До значних порушень, зокрема, відносяться: відмова у проведенні перевірки, поширення інформації, що зневажає державну мову, висвітлення діяльності органів Росії без маркування

“держава-агресор”, поширення мови ненависті, заперечення злочинного характеру комунізму.

– *Чи може статися так, що цей закон погіршить якість контенту українських ЗМІ, бо їм потрібно буде більше часу приділяти не цікавості цього контенту, а його “правильності” для регулятора?*

– **Володимир Яворський:** Для журналістів там в принципі нічого не змінюється. Є стандартні правила, які не треба порушувати. Сьогодні вже є, якщо не помиляюся, 20 статей Кримінального кодексу, які забороняють поширення певних видів матеріалів. Тобто закон “Про медіа” не додав нових положень щодо заборони поширення якоїсь інформації. Єдине, якщо раніше ці заборони були в кримінальному праві, і цим займалися правоохоронні органи, то тепер вони є в новому законі і цим займатиметься Нацрада з питань телебачення та радіомовлення. Якщо вона застосовуватиме це як і правоохоронні органи, тобто з тими ж процедурами і рівнем обґрунтування, то буде нормально, а якщо – як інструмент впливу, то можна багато ЗМІ закрити, штрафувати через наявність великої кількості оціночних суджень, які можна широко тлумачити.

– **Всеволод Речицький:** Просто якщо його виконувати з першого до останнього дня, то фактично зупиниться вся інформаційна політика. Уже сьогодні нарікають люди, що українські новини геть нецікаві, і вони хочуть слухати новини з інших джерел, тому що в нас все настільки гладко і позитивно. Якщо будуть виконувати закон, то українські ЗМІ будуть надзвичайно нудними, і люди перестануть їх слухати, бачити, дивитись.

Також цей закон можна назвати суто патерналістським: де є такий “батько нації”, який за всіма наглядає і забороняє говорити “брудні” слова, вимагає аждо нудоти позитивної поведінки. І, як на мене, це свідчить про провінційність політичного класу України. Як на мене, це смішний закон. Він такий наївний.

– *Зараз популярним каналом отримання новин є телеграм, зокрема новинні канали. Як Нацрада регулюватиме їх?*

– **Володимир Яворський:** По закону не важливо, чи визнає ЗМІ себе ЗМІ. Тобто

Нацрада може приймати рішення, що вона визнає цього суб’єкта як засіб масової інформації і застосовувати до нього все належне регулювання. Відповідно, вони можуть звертатися в органи, в техпідтримку, якщо це соціальні мережі, для блокування таких ресурсів. Так само роблять в Росії, навіть Google виключає з пошуків ресурси за запитом Роскомнадзора.

– *Чи відповідає єдиний телемарафон закону про медіа?*

– **Володимир Яворський:** Проблема в тому, що рішення створення цього телемарафону непрозоре. І це певна проблема, адже ми знаємо, що є певні канали, які туди не долучили, бо процедури долучення немає. Ніхто не знає, скільки він триватиме, адже таких рішень немає в публічному просторі. Навіть оскаржити існування цього телемарафону [не можна], адже це адміністративне рішення і по суті спосіб цензури. І Нацрада якимось чином погодила це. Можливо, ці документи зараз під грифом “таємно”, але існування телемарафону неможливе без погодження з Нацрадою з питань телебачення та радіомовлення.

У березні Харківська правозахисна група, інші правозахисні організації, правозахисники та дисиденти виступили зі зверненням проти об’єднання телеканалів в єдиний телемарафон.

– *Отже. Що, на вашу думку, є першочерговим для перегляду в законі?*

– **Володимир Яворський:** Я думаю, що зараз нічого не потрібно переглядати. Треба працювати над практикою застосування закону “Про медіа”. Але на перспективу я виключив би з-під регулювання цього закону друковані ЗМІ. Це має бути вільний бізнес як видавнича справа, куди держава не мала б права втручатися.

– **Всеволод Речицький:** Я думаю, що його треба просто відкласти і не займатися дурницями, бо ми так показуємо, що Україна ще незріла до цього всього. Тобто ми можемо взяти, наприклад, якийсь французький закон і списати його, але це не вихід. Я вважаю, що треба рухатися за американськими зразками більше, ніж за європейськими. Найкраще було б його просто скасувати, заморозити, оголосити мораторій і почекати, поки війна скінчиться, бо

в умовах війни регулювати свободу слова ні до чого доброго не призведе.

Ми створимо внутрішню еміграцію, яка і так є, а після цього закону вона буде ще більшою. Тобто люди мовчатимуть, але все одно будуть думати про своє. І щойно вийдуть на вибори, їх результати можуть бути досить неочікуваними. Якщо людям буде жити нудно і сумно по цих законах, вони просто змінять владу. Намагання провести цей закон – це намагання контролювати майбутні вибори, але ефект може бути парадоксально протилежним. Я писав би всі інформаційні закони на користь свободи, розширюючи простір.

– *Чи взагалі колись Україна зможе бути такою вільною державою у вираженні поглядів як, наприклад, США?*

– **Всеволод Речицький:** Думаю, що так. Україна дуже індивідуалістична. Колись гетьман Скоропадський казав, що Україні ніякої соціалізації не потрібно, бо вона є індивідуалістична за своєю природою. Справді, Україна володіє найкращими чорноземами у світі. Тут фермерство є чимось більшим: мікросуспільством, сім'єю. Вислів “Моя хата скраю, я нічого не знаю” містить набагато більше сенсу, ніж здається на перший погляд. Кожен, хто має статки, землю, бачить світ по-своєму.

Треба, щоб земля увійшла в ринок, бо це наш основний ресурс. І по-справжньому, а не так, як у 13 статті Конституції, коли вона є державною. Вона має бути приватна. І тоді, коли українці стануть більш заможними, більш егоїстичними в позитивному сенсі, більш індивідуалістичними, в них з'явиться

почуття гідності, яке призведе до того, що вони вимагатимуть чесної політики: щоб їм ніхто нічого не диктував, не показував, як треба, бо вони самі знають, як їм жити. Власне чому програли Петлюра, Винниченко? Тому що вони вірили в соціалізм і хотіли відібрати в людей землю, а це означає відібрати в них гідність, перетворити на біологічні істоти.

Ми фактично біологізували всю Україну, перетворили у суспільство незаможних людей. Якщо вдасться провести економічні реформи і приватна власність стане потужною, і мільйони людей будуть потужними власниками, тоді обличчя України повністю зміниться. Це треба робити швидко, бо історичного часу в нас небагато. Ось ці 30 років, що ми не робили ринкових реформ, призвели до того, що на нас почали дивитися як на нічию землю. Тобто росіяни подумали: “Та ну що ці українці, вони не можуть собі дати раду, а в них там Крим”.

Україна має робити реформи в бік капіталізму, в бік ринку, робитися заможною. До війни вже Україна вважалася найбільш багатшою країною Європи, хоча по ресурсах ми найбагатші. Тобто перспективи у нас є, але чи вистачить у нас розуму зробити ці перетворення? Вважаю, що це треба робити паралельно: і воювати, і впроваджувати економічні реформи, і змінювати інформаційну систему, тобто розширювати індивідуалізм, сферу підприємництва, щоб вони збагачувалися (*Інформаційний портал «Права людини в Україні»* (https://khp.org/1608811797?fbclid=IwAR1cXCTxWugZTwVRLB_nvmt6xJ2FvIDZdeEog9p8pNiZ8Sb5uBHoMmlfMI). – 2023. – 8.02).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

UDC 347.91

DOI: 10.31733/2786-491X-2022-1-214-230

ORCID iD: orcid.org/0000-0003-3806-4272

Свіанадзе Г.

Оцінка ефективності моделі електронного (дистанційного) правосуддя в Грузії щодо реалізації права на справедливий суд

Анотація. У статті розглядається ефективність моделі електронного (дистанційного) правосуддя в Грузії. З цією метою досліджено громадську думку з урахуванням переваг та недоліків, а також перспектив дистанційного правосуддя. Незважаючи на “швидкість і дешевизну”, ефективність справедливого судового розгляду виявилася низькою: існуюча

технологія відеоконференц-зв'язку впливає на об'єктивність оцінки сторонами доказів і аргументів, формування внутрішньої віри судді в процесі ухвалення рішення тощо. Розроблено дискусійну пропозицію щодо нової моделі дистанційного здійснення правосуддя.

Автор наголошує, що зростання популярності дистанційного правосуддя пояснюється простотою інтерфейсу та використанням технологій, доступністю, простотою правових, адміністративних, технологічних процедур. Водночас “однобічність” впровадження технологій загострює внутрішні системні протиріччя. Враховуючи, що кримінальний процес носить досить консервативний характер, використання нових технологій у цій сфері несе певні ризики. В статті встановлено, що управління цими ризиками має здійснюватися за такими напрямками: окреме залучення адвоката та відповідача (принцип безпосередньої участі); залучення адвоката та засудженого до судового процесу; залучення присяжних у дистанційному режимі тощо.

Для подолання цих ризиків автор вважає за доцільне розробити модель дистанційного суду з урахуванням наступних елементів: у судах першої інстанції має бути віддалена кімната правосуддя, звідки засуджений та адвокат будуть залучатися до відеоконференції (за місцем розташування); розвиток існуючої автоматизованої системи судочинства у сфері захисту інформації; удосконалення електронної доставки документів.

При цьому для забезпечення цілісного ланцюга правосуддя необхідно запровадити: віддалену кімнату юстиції; “розумну пошукову систему” як засіб реалізації правосуддя на основі інформаційних технологій; спеціальну так звану Інтернет-платформу “Courtroom”, яка об'єднує судові процеси; так звані Front Offices – для присяжних і громадян для оволодіння правилами та технічними навичками дистанційного правосуддя.

Giorgi Sviandze. Evaluating the effectiveness of the electronic (remote) justice model in Georgia in terms of exercising the right to a fair trial. *Philosophy, economics and law review*. 2022,

Volume 2, no. 1, P.214-230. URL: https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/2_1/Pherl-2%2C%201%202022-214-230.pdf

УДК: 343.92

DOI: <https://doi.org/10.15330/apiclu.58.27-36>

Бодунова О. М., Лямзіна О. В.

Цифровізація органів державної влади як захід запобігання корупційної діяльності в Україні

Анотація. Стаття присвячена дослідженню розвитку корупції в Україні, виявленню основних проблем та аналіз її протидії, визначенню основних підстав виникнення корупції в державних органах та заходам запобігання корупційної злочинності в Україні. Встановлено, що цифровізація є багатограним процесом, який впроваджує цифрові технології в усі сфери життя, підвищує ефективність державного управління в результаті спрощення управлінських процедур, забезпечує здійснення контролю за діяльністю органів державної влади та забезпечує високий ступінь доступності інформації про загальну діяльність органів державної влади. Наразі, Україна вже має позитивні випадки використання цифрових техно-логій. Забезпечуючись підтримкою з боку держави, державних органів, цифровізація сприяє розвитку відкритого інформаційного товариства, як одного зі суттєвих чинників розвитку демократичної держави, зростання робочих місць для українських громадян, підвищення продуктивності праці та якості життя в Україні в цілому. Дослідивши законодавство України, за останні роки на території України було виявлено десятки розроблених законопроектів, що певною мірою стосуються даної сфери цифрових та інформаційних комунікаційних технологій. За допомогою таких законопроектів, наша держава змогла здійснити перехід усіх платників податків до використання онлайн-каналів, здійснити розвиток доступного інформаційного суспільства, застосувати нові методи державного управління, покращити

економічне зростання країни, підвищити якість життя громадян України, скоротити кількість прогалин під час заповнення податкових декларацій, а також створити для громадян Єдиний веб-портал електронних послуг і його мобільного додатку. Цифровізація сприяє появі доступних і простих електронних послуг – є принципово новою системою організації виробництва й обслуговування у різних сферах, у тому числі й в державному управлінні. Вона сприяє зменшенню впливу людського фактору та корупційної складової в ході надання державних послуг, підвищує їх якість та оперативність задля покращення життя, роботи, навчання та відпочинку українців.

Бодунова О. М., Лямзіна О. В. Цифровізація органів державної влади як захід запобігання корупційної злочинності в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. №58, 2022, С. 27-36. URL: <https://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/6047/6790>

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32782/392233>

Атаманова Н. В., Смирнов М. Д.

Діджиталізація державно-правової сфери в Україні

Анотація. Стаття присвячена дослідженню процесів діджиталізації державно-правової сфери в Україні. У статті розглянуто декілька визначень поняттю «діджиталізації» та виведено власне розуміння даного процесу, розглянуто особливості діджиталізації в Україні та визначено, на якому етапі розвитку знаходиться діджиталізація у державно-правовій сфері сьогодні. Також визначено, що процеси діджиталізації, цифровізації та автоматизації стрімко увійшли у життя суспільства, змінивши всі його сфери у всьому світі і Україна не стала винятком. У статті визначено, що діджиталізація включає в себе цифрову трансформацію, автоматизацію та проявляється у вигляді зміни в процедурах,

врегульованих законодавством та пов'язаних з переходом від процесів у паперовій формі до прямих онлайн процедур, які не потребують безпосередньої участі посередника чи компетентного органу, використовуючи мережу Інтернет.

У статті розглянуто процеси діджиталізації, які почалися в Україні у 2014 році після Революції Гідності та сьогодні лише отримують своє втілення, розквіт та вдосконалення. Визначено, що Кабінет Міністрів України ухвалив План дій щодо впровадження концепції розвитку електронних послуг на 2019-2020 роки, визначивши комплекс заходів, спрямованих на підвищення якості надання адміністративних послуг громадянам та бізнесу відповідно до європейських вимог. У 2018 році Уряд України завершив і запустив Національну систему взаємодії TREMBITA, яка була заснована на естонській системі взаємодії X-Road, і спрямована на обмін даними між державними інформаційними ресурсами для забезпечення високого рівня системи надання електронних послуг.

Таким чином, починаючи із 2017 року, коли Україна ухвалила Концепцію розвитку електронного уряду, яка передбачає комплексний розвиток електронних послуг відповідно до європейських вимог, і почалися процеси діджиталізації у всіх сферах.

Крім того, у статті вказано, що діджиталізація державно-правової сфери в Україні спрямована на те, аби усі державні послуги могли бути отримані громадянами онлайн, для спрощення процедури – за допомогою смартфона. Діджиталізація прагне модифікувати урядові послуги, відійти від паперів і зробити доступ до сервісів максимально простим. Починаючи з 2014 року, коли Україна взяла курс на Європу, і розпочалися процеси діджиталізації та цифровізації які наразі лише розквітають в Україні.

Атаманова Н. В., Смирнов М. Д. Діджиталізація державно-правової сфери в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022, № 1. С.3-8. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/1.pdf

УДК 342(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/392241>

ORCID: 0000-0002-6387-0199

Завальнюк І. В.

Конституційно-правова кваліфікація права на справедливий суд

Анотація. У статті здійснено спробу надання конституційно-правової кваліфікації права на справедливий суд в юридичній доктрині. Акцентовано увагу, що сьогодні, гостро постає питання про теоретико-правовий підхід до розуміння і кваліфікації конституційного права на справедливий суд. Констатовано, що справедливим судовий розгляд вважається розгляд, якщо він: був публічним; проходив у розумні строки; проводився незалежним та неупередженим судом; проводився судом, створеним на підставі закону, однак таке визначення викликає безліч питань, оскільки не є конкретною категорією. Доведено, що у правовому аспекті справедливість виступає як формальна рівність, однаковість вимог, законів, правил, норм, за допомогою чого індивіди визнаються рівними суб'єктами права. Наголошено, що не маючи в основі правових норм ідеї справедливості, яка виступає в якості критерію порівнянності поведінки людей, правове регулювання є вкрай важким, однак з іншого боку в класовому суспільстві неможливою є реалізація пануючого ідеалу справедливості без правового регулювання. Узагальнивши думки історичних діячів, філософів, вчених-юристів, сформовано поняття справедливості через призму конституційного права, як рівність суб'єктів права з точки зору законодавчих і нормативних актів. Зазначено, що на сьогоднішній день право на справедливий суд є складним для вивчення в плані розуміння його правової природи, що підтверджується неоднозначністю наукових підходів до розуміння права на справедливий судовий розгляд. Визначено, що незважаючи на велику кількість досліджень, все ще відсутнє єдине і повне уявлення про юридичну кваліфікацію

права на справедливий суд. Виходячи з визначення поняття справедливості через призму конституційного права, справедливий судовий розгляд визначено як процес діяльності суду, здійснення правосуддя з урахуванням реалізації рівних прав і обов'язків сторін за їх участю, на основі сформованих принципів судочинства, закріплених конституційним чином. Обґрунтовано, що фундаментальність і загальний характер права на справедливий суд дозволяють віднести його до числа загальноновизнаних принципів права, які не підлягають обмеженню ні за яких обставин, що дозволяє віднести право на справедливий суд до числа загальноновизнаних принципів конституційного права. Аргументовано, що сучасна правова оцінка права на справедливий суд є недосконалою і потребує впорядкування. Визначено, що очевидною є необхідність закріплення права на справедливий суд безпосереднім чином в Конституції України, в національних правових актах, і докладного розкриття змісту, що дозволить підвищити рівень правового регулювання процесуальних відносин в державі.

Завальнюк І. В. Конституційно-правова кваліфікація права на справедливий суд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022, № 1. С.46-52. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/9.pdf

УДК 342.843.5:004

DOI <https://doi.org/10.32782/392267>

Камардіна Ю. В., Черних Є. М.

Правове регулювання і реалізація електронного голосування: міжнародний досвід та впровадження в Україні

Анотація. У статті аналізується досвід правового регулювання та застосування електронного голосування у зарубіжних країнах та впровадження його в Україні. Дослідження спрямоване на виявлення та аналіз як переваг, так і основних ризиків електронного голосування, що, безумовно, сприятиме

ефективному вирішенню теоретичних проблем та виконанню практичних завдань при впровадженні та застосуванні засобів електронного голосування у виборчому процесі України, зокрема, введенню у національну виборчу практику Інтернет-голосування та інших форм дистанційного електронного голосування. Розглядаються проблеми відсутності чіткого механізму правового регулювання електронного голосування у зарубіжних країнах, порушення принципу таємниці голосування, та пропонуються можливі варіанти їх вирішення. Доведено, що для запровадження електронного голосування в Україні, першочерговими є завдання щодо забезпечення: нормативно-правового регулювання, особливо в частині порядку проведення електронного голосування; технічної надійності системи, її захищеність від можливих вірусів, а також несанкціонованого втручання; таємниці голосування, захисту від маніпуляції результатами голосування; довіри громадян до електронного голосування; доступності технічних засобів голосування більшості населення, а також доступу до Інтернету; знань та навичок у громадян щодо користування технічними пристроями та спеціальними програмами. Робиться висновок, що кожний з видів електронного голосування передбачає власну специфіку реалізації конституційно-правових принципів виборчого права, що спричинено об'єктивно існуючими технічними та організаційними умовами. Тому, вибір конкретного виду електронного голосування, а також порядок його застосування, потребують закріплення у спеціальних нормах виборчого законодавства для забезпечення об'єктивної фіксації волевиявлення виборця та визначення результатів голосування.

Камардіна Ю. В., Черних Є. М. Правове регулювання і реалізація електронного голосування: міжнародний досвід та впровадження в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022, № 1. С. 214-221. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/35.pdf

УДК 342.71

DOI <https://doi.org/10.32782/392291>

Дробуш Л. В.

Реалізація культурних прав на рівні територіальних громад в контексті реформи децентралізації

Анотація. У статті здійснено спробу розкрити важливість реалізації культурних прав людини на рівні територіальних громад, необхідність створення та функціонування самодостатніх територіальних громад, спроможних самостійно вирішувати не лише свої соціально – економічні проблеми, а й забезпечити належні умови для власного культурного розвитку.

Саме децентралізаційні процеси ефективно сприяють зростанню ролі локальної культури в житті кожної громади та одночасно загострюють дискусії щодо чинників, які впливають на рівень забезпечення культурних прав, змісту культурних послуг та механізму їх надання безпосередньо на рівні громади. Все це свідчить про неабияку актуальність проблеми реалізації культурних прав та потребує пошуку шляхів налагодження ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування з громадами. При цьому наголошено на необхідності врахування культурних інтересів національних меншин, які компактно проживають на відповідній території, що в свою чергу позитивно вплине на розвиток не лише культурного, а й туристичного та економічного потенціалу.

Особливо актуалізується необхідність розробки програм транскордонного співробітництва, що дозволить залучати додаткові ресурси, зокрема на відбудову освітніх закладів та закладів культури, зруйнованих в результаті збройної агресії з боку рф.

Обґрунтовується необхідність напрацювання успішних практик переорієнтації культурної інфраструктури на потреби громади, формування культурної політики як у громаді, так і в Україні загалом. Здійснено пошук шляхів удосконалення механізму реалізації культурних прав різними категоріями осіб, зокрема шляхом удосконалення

чинного законодавства, що регламентує культурні права, налагодження ефективної комунікації мешканців громад з їх представницькими органами місцевого самоврядування, застосування різноманітних інноваційних підходів в умовах діджиталізації, тощо.

Напрацьовані практичні рекомендації щодо забезпечення належної реалізації культурних прав на рівні громад шляхом удосконалення норм чинного законодавства в частині розширення повноважень органів місцевого самоврядування, активної співпраці органів місцевого самоврядування та громадськості з питань розроблення місцевих програм культурного розвитку, перегляду бюджетної політики держави, використання різноманітних форм міжмуніципального співробітництва, мобілізації ресурсів за умов громадсько-приватного партнерства.

Дробуш Л. В. Реалізація культурних прав на рівні територіальних громад в контексті реформи децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022, № 3, С.22-27. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2022/4.pdf

УДК 342.53(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/3922113>
<https://orcid.org/0000-0001-7774-1948>
Максіменцева Н. О.

Правові засади консолідації парламенту в умовах воєнного стану

Анотація. У статті проаналізовано питання створення консолідації, налагодження ефективної співпраці щодо термінового та дієвого вирішення проблеми державі під час воєнного стану та як ефективна загроза протидіям військової агресії.

Виходячи з виключної ролі парламенту як законодавчого органу, основі парламентаризму, Верховна Рада України показати особливу згуртованість та високий ступінь подолання проблем життєдіяльності держави у критичних для держави та суспільства ситуаціях мала показати Верховна Рада України (далі – ВРУ) як найвищий представницький орган

влади, як колегія тих осіб, які є обраними для максимальної реалізації волі народу, його потреб та захисту інтересів.

Такими підставами консолідації стали також певні обмеження, що були запроваджені під час військового стану. До них умовно можна віднести наступні: а) заборона діяльності окремих політичних партій; б) форматування роботи фракцій; в) встановлення кримінальної відповідальності за колабористичну діяльність; г) прирівнення депутатів до працівників інших сфер діяльності щодо обліку робочого часу; д) необхідність підготовки до проведення виборів у післявоєнний час під час відбудови держави.

Проте такі дії стали запорукою злагодженої роботи та об'єднанням національних інтересів не намагаючись розмежувати парламентарів за політичними ознаками, а обираючи лише інтереси народу України.

Окрему увагу приділено заборонам існування політичних партій, нових підходів до створення політичних фракцій у парламенті, обмеження статусу народного депутата у сфері трудових прав, підстав застосування кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та виклики щодо проведення проміжних та чергових виборів у державі після перемоги та відміни воєнного стану.

Максіменцева Н. О. Правові засади консолідації парламенту в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022, № 4, С.13-17. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/3.pdf

УДК 342.7.349.2
DOI <https://doi.org/10.32782/3922122>
<https://orcid.org/0000-0003-0226-1696>
Черноус С. М.

Конституційне право працівників на відпочинок: проблеми обмеження в умовах воєнного стану в Україні

Анотація. Стаття присвячена проблемам обмеження права працівників на відпочинок. Розкриваються питання юридичних підстав та

порядку обмеження прав людини і громадянина в Україні. Висловлюються підходи до розуміння категорії обмеження прав працівників в розрізі норми статті 64 Конституції України. Наголошується на неприпустимості обмеження тих прав людини і громадянина, які не визначені в указі Президента України про введення воєнного стану. Висловлюється позиція про те, що обмеження права на відпочинок, яке відсутнє у вичерпному переліку конституційних прав і свобод людини і громадянина, що тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, фактично було запроваджено Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. і є порушенням встановленого порядку обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану.

Акцентується увага на способах обмеження права на відпочинок: як безпосередньо – шляхом призупинення дії окремих норм, що регулюють відносини часу відпочинку працівників, так і опосередковано – через закріплення можливості збільшення тривалості робочого часу. Висловлюється думка, що, враховуючи цільове призначення робочого часу, яке протилежне меті надання часу відпочинку, є підстави стверджувати, що створюється загроза забезпеченню потреб людини як біологічної істоти.

Стверджується, що можливості, які законодавець надає роботодавцю в частині звуження змісту або обсягу трудових прав працівників, мають переслідувати легальну мету, бути обґрунтованими, тобто обумовленими лише об'єктивно, реально існуючими в умовах воєнного стану потребами, а не інтересами окремих суб'єктів та бути співмірними таким потребам. Обмеження права на відпочинок в умовах воєнного стану, за умови дотримання порядку його встановлення, має бути необхідним і пропорційним потребам та інтересам держави й суспільства, зокрема, обумовлено роботою таких працівників на об'єктах критичної інфраструктури.

Черноус С. М. Конституційне право працівників на відпочинок: проблеми

обмеження в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022, № 4, С.71-78. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/12.pdf

УДК 342.515

DOI <https://doi.org/10.32782/39221349>

Мудра О. М.

Система нормативно-правових актів, що регулюють право законодавчої ініціативи

Анотація. Актуальність статті полягає в тому, що сувора юридична регламентація потрібна не лише законодавчій діяльності, а й законодавчому процесові на різних його стадіях. Аналіз законодавчого процесу, його стадій яксамостійних об'єктів правового регулювання необхідний і важливий. Тут враховуються особливості законодавчої доктрини й практики різних країн, які виражаються в тих чи інших формах юридичної регламентації законодавчого процесу в цілому і його окремих етапів. Наголошено, що суб'єкти законодавчої ініціативи вступають у правовідносини не лише із законодавчим органом. У процесі реалізації права законодавчої ініціативи виникають також відносини між суб'єктами права законодавчої ініціативи та авторами законопроектів. З'ясовано, що питання законодавчої ініціативи врегульовані різними нормативно-правовими актами, тому необхідно, щоб новий закон надав системі цих актів гармонійності, узгодженості та несуперечності. Зроблено висновок, що право законодавчої ініціативи як інститут права є системою взаємопов'язаних правових норм, які регулюють вузьке коло відносин і утворюють самостійний елемент системи права – інститут конституційного права. Тому визначення системи нормативно-правових актів, які регулюють питання законодавчої ініціативи, має не лише теоретичне, а й досить важливе практичне значення. Завдяки точному визначенню ознак кожного окремого виду нормативно-правових актів встановлюється чітка сфера правового регулювання цих відносин, що не допускає заміни одного

виду актів іншим. Крім цього, є можливість простежити взаємозв'язок нормативно-правових актів, визначити їх ієрархію. Це сприятиме зміцненню законності правових актів, підвищенню їх ефективності та якості. Виявлена під час аналізу системи нормативно-правових актів недостатня врегульованість права законодавчої ініціативи та законодавчого процесу в цілому в сучасних умовах ускладнює взаємини між суб'єктами цих правовідносин, негативно впливає на їхню діяльність та якість законів, які приймає Верховна Рада. Внаслідок цього виникають перешкоди у створенні цілісної, гармонійної і досконалої системи законодавства, що ускладнює правове регулювання суспільних відносин в цілому.

Мудра О. М. Система нормативно-правових актів, що регулюють право законодавчої ініціативи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022, № 4, С.20-27. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2022/4.pdf

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/39221379>

Паскар А. Л., Савчин Н. М.

Справедливий, незалежний і доступний суд – стратегічний напрямок післявоєнного відновлення України у галузі судочинства

Анотація. Авторами досліджуються потенційні напрямки післявоєнного відновлення судової системи України з метою утвердження справедливого, незалежного та доступного судочинства. Відмічаються наявні проблеми з організаційно-технічним забезпеченням роботи судів, тривала кадрова криза обумовлена значною кількістю вакантних суддівських посад, руйнування будівель судів, неможливість здійснення правосуддя на окремих територіях з міркувань безпеки суддів, працівників суду та учасників судочинства, які в сукупності відображені в обмеженні доступу осіб до суду та правосуддя.

Зазначається, що рівень доступності правосуддя, незалежність суддів та справедливість судового розгляду є показниками ефективності функціонування системи судочинства в державі. Обґрунтовується необхідність відновлення та оптимізації роботи судів шляхом продовження реалізації судової реформи та впровадженню європейських стандартів судових послуг.

Аргументується, що впровадження та розширення сфери застосування у судочинстві новітніх цифрових технологій у формі електронного документообігу, Електронного суду, Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, надійних інструментів кіберзахисту та інформаційної безпеки, розгляду справ в режимі відеоконференції є не тільки необхідними напрямками післявоєнного реформування судової системи України, але й дієвим інструментом забезпечення доступності та ефективності правосуддя.

Підсумовується, що післявоєнне реформування судочинства повинно орієнтуватися на утвердження на національному рівні європейських стандартів справедливості, незалежності та доступності судочинства з метою забезпечення ефективності діяльності органів судової влади та належного рівня захисту прав осіб. Перезавантаження вітчизняної судової системи обумовлено потребою вдосконалення нормативно-правового регулювання у даній сфері, оптимізації організаційно-технічного забезпечення діяльності судів, вжиття дієвих заходів щодо усунення корупційних проявів та удосконалення добору кандидатів на посади суддів з метою формування дійсно незалежного та неупередженого суддівського корпусу.

Паскар А. Л., Савчин Н. М. Справедливий, незалежний і доступний суд – стратегічний напрямок післявоєнного відновлення України у галузі судочинства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022, № 4, С.234-239. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2022/34.pdf

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 2 (105) 2023

(01 лютого - 28 лютого)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 28.02.2023.
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 4,96.
Наклад 21 пр.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1390 від 11.06.2003 р.